

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Ciutat i riu

Mig segle de transformacions urbanístiques als espais fluvials de quatre poblacions catalanes (Manlleu i el Ter, Terrassa i les seves rieres, Lleida i el Segre, Sant Adrià de Besòs) i una de francesa (Lió, el Roine i el Saona)

Albert Santasusagna i Riu

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

PART

V

ANNEXOS

ANNEX

I

FITXES D'ENTREVISTES

Entrevista al Dr. Xabier Eizaguirre i Garaitagoitia

Doctor Arquitecte, professor del Laboratori d'Urbanisme i Ordenació del Territori (UPC), artífex del Pla General d'Ordenació Urbana de Manlleu (PGOU) de 1988 i el Pla Director Urbanístic de la Plana de Vic (2006)

Cas d'estudi: Manlleu i el riu Ter.
L'exemple de ciutat fluvial industrial

ANNEX I. ENTREVISTES A TÈCNICS EXPERTS. ENTREVISTA NÚM. 1

Divendres, 19 d'octubre de 2012

13.00h de la tarda

Despatx de l'entrevistat a la quarta planta de
l'Escola Tècnica i Superior d'Arquitectura de Barcelona (ETSAB)

Duració de l'entrevista: 2h 30 min (*enregistrada*)

Idioma: Llengua catalana

Format: *Oberta, a partir d'un qüestionari temàtic previ*

Transcripció: *Oberta i selectiva (extracció de fragments temàtics)*

Albert Santasusagna: Com a arquitecte i urbanista, va participar en l'elaboració del Pla General d'Ordenació Urbana de Manlleu de l'any 1988 i, posteriorment, va ser l'artífex del Pla Director Urbanístic de la Plana de Vic. Quina ha estat la vostra experiència en aquesta ciutat? Amb quin Manlleu us va trobar, un cop va haver de reprendre el seu estudi per al segon Pla?

Xabier Eizaguirre: Jo vinc d'un Manlleu molt deficitari dels anys vuitanta, on la màxima preocupació era equipar la ciutat. Ara té un nivell de serveis i d'equipaments bastant alt. Només cal veure els mercats i el nivell d'urbanització dels carrers, de certa qualitat, sobretot des del Manlleu predemocràtic. El Manlleu actual és, a més, una ciutat altament productiva, amb zones industrials que han canviat molt. També el sector terciari, el comercial. És un Manlleu més modern, més diferent. Tot i així, encara té un problema: la difícil accessibilitat amb el seu propi territori. De Manlleu a l'Esquirol o de Manlleu a Torelló o de Manlleu a Roda hauríem de tenir més infraestructures. Sobretot a la part oriental. D'altra banda, tenim un Manlleu que té unes deficiències internes com l'Erm o

Can Mateu, que haurien de trobar solució. Però és una ciutat que amb la construcció de l'eix Vic-Olot i de la C-17 comença a sortir al mapa. Abans Manlleu era una ciutat a l'ombra de Vic. Ara és una ciutat més feta i més autònoma. Si tingués més infraestructures de circulació a llevant, encara seria més rica i envejable. Manlleu mai no serà una ciutat de centralitat, però té unes particularitats que cal explotar i potenciar, perquè no les té Vic. Una d'elles és la proximitat al riu Ter. Però no disfruta del Ter tal i com podria, i és una pena. És una qüestió que fa de Manlleu una ciutat minusvàlida en aquest aspecte.

A: El Pla Director Urbanístic de la Plana de Vic presentava un sistema de tres ciutats: ciutat-porta, ciutat-plaça i ciutat-riu. Quin era el sentit últim d'aquestes tres distincions?

X: Són els topònims per a explicar dues coses. Primer, que la realitat de la Plana de Vic és que és, tota ella, una gran ciutat. Tots ens comportem com si fóssim ciutadans d'una urbs que es diu Plana de Vic. Per tant, intentar trencar aquesta realitat està fent molt mal tant al sòl urbà com al sòl no urbanitzable. La segona és perquè la divisió municipal actual està provocant una carrera d'obstacles entre els municipis per tenir tots un camp de futbol, un tanatori, una residència de gent gran... Quan el veí la té i la té millor que la nostra i la podríem compartir.

A nivell de serveis, la Plana de Vic podria funcionar en base a tres grans barris. *Ciutat-riu*, *ciutat-plaça* i *ciutat-porta*. *Ciutat-porta* perquè és la connexió amb Barcelona. *Ciutat-plaça* per Vic, on tots hi anem al mercat o com a fòrum. La ciutat pública. I la *ciutat-riu* perquè els municipis del nord són ciutats i territoris al voltant del riu Ter. Roda, Manlleu, Voltregà i els Torellons. És una manera d'anomenar-ho. Les tres divisions també serveixen per a consolidar equipaments comuns. Per exemple, amb tres tanatoris, un en cada ciutat, donaríem serveis. Per què un tanatori per a cada municipi? Millor un tanatori per a tota la ciutat-riu. El mateix a nivell sanitari, educatiu i esportiu. Es necessiten catorze camps de futbol? Amb molt menys podríem viure. Aquesta idea és per tal d'equilibrar serveis.

Proposava, a més, un "pacte pel territori". Vic és una ciutat que a la vegada és territori. Els camps, els camins, les escorrenties... totes formen part de la nostra identitat a la Plana de Vic, tant com la seva plaça i les seves esglésies. És un cas molt bonic, també per la pròpia cubeta que forma una unitat territorial. Per què tenir cinquanta ajuntaments? Per què tenir trenta secretaris d'ajuntaments i arquitectes que treballen una hora a la setmana? Si fóssim

tres municipis i quaranta barris, ens podríem organitzar millor la vida i tindríem una única normativa de sòl, de protecció de rius, del paisatge, del patrimoni... Seria molt més fàcil gestionar aquesta ciutat-territori. I tindríem un únic alcalde per a la Plana de Vic, i diferents consellers per a cada barri. La Plana de Vic és una unitat física, però ara mateix no política. El seu mestissatge de classes, de persones... però és única i rica.

A: El Pla Director Urbanístic de la Plana de Vic no es va arribar a aprovar. Quines foren les contraindicacions dels consistoris?

X: A Manlleu, el Pla Director Urbanístic de la Plana de Vic era molt agosarat. Perquè feia una aposta que un dia o altre ha de fer Manlleu. És el seu model territorial. Per exemple, Vic té un model radiocèntric. Torelló el té polinuclear. I Manlleu té una estructura molt intensa i molt travada i fàcil de captar-la, però no se sap cap a on creix ni quin és el seu futur. La seva estructura final està cap a ponent, en la meva opinió, cap a la Coromina i la zona agropecuària. Això coincideix amb la deficiència d'un eix a llevant, cap a Taradell, Seva i Roda de Ter, i la C-17. Això és necessari per a la Plana i per a Manlleu. Això consolidaria un model per a Manlleu, perquè en el futur tindrà quaranta o cinquanta mil habitants. Cal pensar en aquesta possibilitat. Manlleu sempre ha tingut aquest dibuix futur, implícit o explícit, i els tècnics municipals no acaben de saber decidir i ser valents. Si algun dia Manlleu creix, ha de créixer per aquí. Respecte el Pla Director Urbanístic, el consistori de Manlleu mai no li ha interessat i mai ha estat objecte de discussió. Les seves propostes van lligades a fer de Manlleu una baula de la Plana del nord, diferent de la zona de Tona, Malla i Vic, la Plana del sud. També el paisatge, la vegetació i la terra són diferents.

A: Quines propostes bàsiques presenta el Pla Director Urbanístic de la Plana de Vic per a convertir la façana fluvial de Manlleu en un element de centralitat?

X: La Plana de Vic té tota una sèrie d'àrees de centralitat. Abans eren exclusivament urbanes: anàvem a la plaça de Vic a comprar un gelat, o a la plaça de Manlleu o a la de Roda. Ara les àrees de centralitat són una altra cosa. Són unes zones de *shopping*, per exemple el Sucre, amb uns centres comercials. A la zona industrial de Sant Hipòlit també, una altra de no consolidada a la carretera de Manlleu a Torelló amb el Bonpreu, prop del barri de l'Erm. Les àrees de centralitat no són exclusivament de *shopping*, també n'hi ha

d'oficines, polígons universitaris, i d'oci i de lleure com el complex a l'entrada de Seva. En aquest sentit, la vora del Ter hauria de ser una àrea de centralitat: hi ha el Museu Industrial del Ter, el pont de Can Molas, l'embarcador, la zona de passeig... S'ha comprovat que a ciutats petites com Banyoles, el llac és un centre d'activitats molt potent. En aquest sentit, la vora del Ter hauria de pensar-se més enllà de l'actual zona esportiva inacabada i mal feta o només l'embarcador i el museu. Es podria fer alguna cosa més: terrasses, bars, centres culturals. I amb això s'aconseguiria l'obertura del riu a la ciutat i seria un espai molt bo de centralitat d'oci i de cultura. Per què no posar més museus o galeries a la zona fabril? O tallers d'art modern? O exhibicions d'algun altre tipus?

El Pla Director Urbanístic de la Plana de Vic, en la qüestió de la façana fluvial, fa dues o tres propostes. Una és la de centralitat, amb la platja i el riu. L'altra és la proposta d'una nova estació ferroviària a l'eix Vic-Olot, a la zona nord. I la tercera és una altra estació pensant en un metro regional, i amb més estacions en d'altres municipis per tal d'adoptar una modernització, que amb el temps agafarà. Sobretot pensant en una millora del transport però també pensant en el mestissatge residencial, gent jove, solters, etc.

A: Segons el seu criteri, quin creu que és el gran repte de la façana fluvial de Manlleu? Creu que fan falta més usos i una major i millor combinació de tots ells?

X: Si poses un motor que es diu Museu Industrial del Ter, això crea actius i iniciatives. Penso que a la zona esportiva caldria un motor semblant. Potser per a nois i noies més joves. Un local social per a ciclistes. O fer una zona de cafeteries i terrasses. No et dic discoteques, però bars, sí. Caldria pensar què fer amb la zona del centre. Allò està allà però no s'hi fa res. Està a punt de caure. Si tingués una platja marítima a davant, s'hi podria fer un club nàutic, com a Sant Sebastià. Però en el cas de Manlleu podríem pensar en un centre cultural. Cafeteries, terrasses, teatre, bars. Seria molt atractiu. El problema del Ter és que el riu i el canal és un potencial brutal, però que s'està perdent. El canal és preciós, i podria ser un element potentíssim i riquíssim, però segueix sent un femer. Cal posar-lo al dia, actualitzar-lo. Ara és una cosa mig privada i mig pública, no se sap. Caldria fer un pensament i posar-lo al dia.

D'altra banda, per a recuperar certes zones fabrils del tram central del passeig del Ter, caldria canviar l'ús actual a nous usos públics o privats, però que siguin de serveis. No ho

sé. Galeries privades, exposicions artístiques. Una mena de Caixa Fòrum a l'escala de Manlleu. Seria brutal. Tindria un èxit! No només per a Manlleu sinó per a tot el territori de la Plana de Vic i més enllà. Manlleu té vint mil habitants. Es podria fer.

Hi ha espais oblidats o infrautilitzats. Fins a la Gleva tot està deixat de la mà de Déu. Hi ha certes coses que estan bé. La iniciativa privada ja està prenent el relleu. Fer un bon passeig fluvial seria molt ric, perquè hi ha molt bon patrimoni històric. S'han fet moltes coses, però en els últims anys, no. Hi ha molts ciclistes que es troben que volen fer rutes però no estan condicionades i no les poden fer. O han de baixar-hi en cotxe. Hi ha moltes interferències que no s'entenen. No hi ha continuïtat. Són camins i passeigs públics de tota la vida. Els camins fluvials a banda i banda del riu. Tenen els seus noms. Quantitat de coses que, quan hi vas, fa pena com estan. Hi ha molta gent que hi aniria si estiguessin arreglats. Fa falta voluntat política, fa falta que l'alcalde vulgui arribar a acords amb els propietaris. No ha de ser pas molt car.

A: Quina opinió li mereix un dels elements artificials més emblemàtics de la façana fluvial, el mur de contenció? Quina creu que hauria de ser la seva funció, al segle XXI?

X: Crec que caldria enderrocar el mur de contenció. El riu té una secció, després tenim una franja d'arbres i còdols, i després tenim un tall que és el cingle al marge dret. Abans el riu arribava a més nivell. El paviment del passeig del Ter puja una mica. La construcció del mur va tenir en compte el nivell d'aigua d'inundació en aquell moment, i llavors per a encabir tot el possible volum d'aigua en una hipotètica avinguda va fer falta fer un mur molt alt. És, però, una bestialitat. Jo crec que hi ha sistemes alternatius, amb terrasses, amb pujades suaus per a diferents períodes de retorn. Grans esglaons per a 50 i 100 anys. Però que puguis baixar al riu, mullar-te. Que ve una avinguda? Doncs no passa res si cada 30 anys hem de replantar una fila d'arbres del primer esglaó. Seria un terreny fresc, simpàtic. No és guanyar espai, sinó que el contacte ciutat-aigua sigui immediat. Però clar, a l'hora de fer el mur de contenció van tenir por i ho van fer corrents, sense pensar massa. Hi ha zones del passeig del Ter on és com si no hi fos present el riu. Els rius han de poder tenir fauna, però els nens també hi han de poder jugar. S'haurien de poder fer passereres de pedra entre els marges, per a poder passar. Moltes coses! Podria ser ben bé un parc d'atraccions, sense

que ho sigui. Els nens hi haurien de poder anar a jugar. No ha de ser un espai tan formalista, és un espai canviant.

El que hem d'aconseguir no és, simplement, poder baixar al riu, sinó veure'l i tocar-lo. El mur de contenció no ho permet a vegades. La idea de "baixar al riu" no és ben bé positiva, perquè pot acabar significat que les obertures al mur el facin per sempre més permanent. Cal desmantellar-lo. És un problema hidràulic, però està obert a moltes possibilitats com les terrasses, possibilitats que han d'estar molt ben pensades. I també la proposta de platja. Que mai ben bé serà una platja de mar, és clar. Però sí que serà un lloc on posar-hi una tovallola i estirar-s'hi el mes d'agost. I posar-hi unes dutxes, unes passeres entre marges per anar a trobar fonts històriques. Algun bar. Això és possible. Les rampes, els baixadors en aquest cas, haurien de ser entre terrasses, però no per a obrir el mur. Si hi ha tres períodes de retorn, per exemple de 50, 100 i 200, doncs fer tres terrasses. I explicar això a la gent perquè estigui tranquil·la. El que passa és que a vegades explicar això a la gent és un problema, perquè s'esvera. Recordo, a més, quan jo era arquitecte municipal, que quan hi havia molts arbres a la riba eren un perill. Em sembla que en vaig fer tallar uns quants. L'aigua, unida als arbres arrossegats, encara és més perillosa. S'hauria de netejar una mica, potser.

A: El POUM de 2007 marca l'objectiu de convertir el Ter en un dels elements de centralitat urbana de Manlleu a partir de l'urbanització del seu marge dret per tal d'integrar-lo. Creu que és encertada, aquesta visió?

X: La hipòtesi del POUM d'integrar el riu amb la seva urbanització és una bona excusa per a urbanitzar el Fugurull. No la veig encertada. Sí que és necessari passar a l'altra banda del riu, i fer una vora del Ter habitable. És a dir, que s'hi pugui caminar, passejar, apropar-se al riu. El barri de Vistalegre i el carrer de Barcelona no necessiten créixer. Una altra cosa és que el creixement natural de Manlleu no està a l'altra banda del riu, però sí que hi és un ús més intens. La vora sud del Ter és molt interessant i bonica, i molt més valorada històricament del que és ara, com a lloc de fonts, de passeigs, de berenars. Ara està deixada de la mà de Déu. En aquest sentit, sí que cal passar a l'altra banda del riu, però no per a construir cases! Inclús el barri de Vistalegre i el barri de Barcelona, penso que són

equivocacions. El seu creixement urbanístic ha de ser cap amunt, i el riu ha de ser un eix vertebrador i un centre d'activitat d'oci i lleure, però no de creixement.

A: El POUM de 2007 també inclou les dues propostes de nou pont, per a la Devesa i per a la zona del Fugurull. Quina és la vostra opinió, com a entès en la matèria? Creieu que són necessàries aquestes infraestructures?

X: La possibilitat del pont pel carrer Vilamirosa és una aberració. No té cap ni peus. No va ni ve. No és un carrer estructuralment vàlid. Fer una nova entrada a Manlleu no dóna joc en aquest punt. Precisament el Fugurull és un patrimoni ambiental i agrari important. Sempre que s'hi ha fet alguna cosa allà, ha fracassat. Hipòdroms i pistes d'atletisme, que ja no hi són. A més, té una gran identitat patrimonial que no s'ha d'embrutar. Tot el que s'ha de fer allà ha de ser al marge de la urbanització. Em pensava que aquesta idea ja havia passat avall.

S'ha comprovat que Manlleu no necessita dos ponts més. El de la Devesa ja no el necessita perquè ja hi ha l'alternativa de Vic-Olot. Ara ja no té sentit. Tot i així, la zona de llevant de Manlleu continua sent molt poc accessible. Són carreteres velles. A la zona de Puigneró sí que necessiten un pont. Però Manlleu necessita millorar la trama viària intermèdia. La de Vic-Olot té una entrada problemàtica que és *cutre*. Ha perdut connectivitat. Vic-Olot dóna poc servei a Manlleu i n'hauria de donar més. Si ara el que es vol a Europa és treure el tràfic de les ciutats, per què a Manlleu n'hi hem de posar més? Fa vint anys potser sí que era necessari el pont. Ara ja no. I jo estava a favor del pont a la Devesa, però ara considero que és un error.

El que s'ha de fer és *ruralitzar* les vores del riu. El riu abans era molt més accessible que ara a la banda dreta. És el punt de partida d'una zona que connecta amb Roda de Ter i algunes fàbriques. S'haurien de fer alguns equipaments, alguna petita peça per a adequar i condicionar. Cal poder trepitjar el marge dret. Hi ha una sèrie de baixades i camins que cal recuperar.

A: Per acabar, el Pla Director Urbanístic planteja un gran "pacte pel territori" a fi de potenciar el sector rural. Creieu que la creació d'un parc agrari seria una bona mesura?

Creieu, a més, que també seria una bona solució integrar-hi espais històricament conflictius, com la Devesa de Manlleu?

X: Crec que el que percebem i el que vivim els de la Plana de Vic és que som en un parc agrari, encara que no tingui un nom. Vivim entre porcs, vaques, cavalls i pagesos. I aquesta és la gràcia. Si tu vas de Manlleu a Sant Hipòlit, ja passes per un parc agrari. I el mateix de Manlleu a Vic. La carretera és com un carrer de la ciutat, de la gran ciutat que és la Plana de Vic. I hi ha una sèrie de jardins agraris, cuidats per pagesos. Ens el cuiden gratuïtament. Aquesta capacitat de percebre el buit, o el sòl agrícola, és lògica a la Plana de Vic. És quotidià. Tots necessitem anar a Vic a comprar un segell o un gelat.

El parc agrari ja existeix. L'important és que els polítics tinguin un pacte específic de protecció d'aquest territori, i que la zona agrària sigui tan important com la urbana, com la plaça de Vic. I, sobretot, que no ens posin més hipermercats com els que ens han posat a Tona. Aquells magatzems de cinquanta portes són, literalment, salvatgisme. Aquella sensació de travessar la zona que separa les aigües del Congost i del Ter, que és com dir que estàs a casa, ara ja no la tinc. Tots tenim una sensació i un sentiment de pertànyer a la Plana de Vic. Segur que la teva mare, que és de Manlleu, se sent del seu barri i sobretot de la Plana de Vic. Potser se sent més del barri que de Manlleu. Si és de Manlleu és perquè ha hagut de votar al seu alcalde. La hipòtesi que només hi hagués un alcalde per a tota la Plana de Vic és una hipòtesi bastant impossible, perquè se'ls acabaria el *xollo* a molts. Però potser l'hauríem d'afegir, un alcalde per a tot el territori, a part dels de cada municipi. Seria molt important per a protegir el sòl agrari. Tindria molta transcendència per a la Plana de Vic. Imagina't una carretera de Malla sense naus industrials. Seria molt més plana; o sigui, més Plana de Vic.

Els informes ambientals, en el fons, serveixen de poc. Serveixen per a confirmar, com la llicència urbanística. El sentit comú diu que no es poden fer segons quines naus o grans magatzems. Per cada metre quadrat que no es construeixi, plantar un arbre. Si hi hagués una bona proporció d'arbres, potser seria diferent, a més no és pas car. Pollancre, acàcies. Un pàrquing amb arbres és sempre molt més agradable. Aquestes coses són de sentit comú i de medi ambient. I moltes vegades no es tenen en compte. Però són molt importants.

Entrevista al Sr. Pere Montaña i Josa

Arquitecte-urbanista, Coordinador de l'Àrea de Planificació Urbanística i Territori de l'Ajuntament de Terrassa i Gerent d'Urbanisme. Membre de l'equip redactor de la Revisió del PGOU de Terrassa (1979-1981) i col·laborador en diversos plans urbanístics i locals (conjuntament amb Manuel de Solà-Morales).

Cas d'estudi: Terrassa.
L'exemple de ciutat-riera

ANNEX I. ENTREVISTES A TÈCNICS EXPERTS. ENTREVISTA NÚM. 2

Divendres, 1 de juliol de 2016

9.00h del matí

Despatx de l'entrevistat a l'Ajuntament de Terrassa

Duració de l'entrevista: 1h 15 min (*enregistrada*)

Idioma: Llengua catalana

Format: *Oberta, a partir d'un qüestionari temàtic previ*

Transcripció: *Oberta i selectiva (extracció de fragments temàtics)*

Albert Santasusagna: Terrassa no és una ciutat fluvial clàssica: no és travessada per un gran riu cabalós i tampoc presenta façanes fluvials amb les característiques d'altres ciutats mitjanes europees. Tot i així, sembla ser que l'aigua, per bé que escassa i torrencial, ha tingut una importància cabdal en la història de l'urbanisme. Quin ha estat, el paper de la xarxa fluvial de Terrassa en el seu desenvolupament recent, des dels anys seixanta fins a l'actualitat? Com ha marcat l'evolució de la ciutat?

*Pere Montaña: Quan explico l'evolució urbanística de la ciutat, penso en tres imatges. Una primera és la immigració: Terrassa, ciutat d'acollida. L'altra, és la indústria: seguim definint-nos com a ciutat industrial. I la tercera és una imatge dels aigüats dels anys 62. En aquells anys es va aprovar un Pla, però aquell setembre hi ha una devastació de la ciutat consolidada, que en canvia la forma física. L'aigua passa per allà on li sembla que ha passat tota la vida. I, en bona part, es desfigura la ciutat. Es creen plans d'urgència, i el que s'executa no té res a veure amb les determinacions urbanístiques anteriors. Es construeixen uns murs i es canalitza la riera de les Arenes. Es decideix fer un transvasament de la riera del Palau. I es fan una sèrie d'obres d'enginyeria civil; en una paraula: *formigó*. Hi ha un*

intent d'intervenció als anys setanta que queda al calaix. I no és fins l'any 1983 que es disposa d'un Pla General d'Ordenació Urbana que reconeix que s'han de fer una sèrie de coses. Però és un pla que endreça, més que no pas proposa. És un Pla fonamental. Fent un símil: imagina't que tenim una casa d'autoconstrucció, feta amb les nostres pròpies mans. I que les coses ens van bé. Podem fer dues coses: o tirar-la a terra i fer-ne una de nova, o endreçar la que tenim. Doncs aquesta 'casa' seria Terrassa. Una lectura urbana de les rieres ens fa dir que, sens dubte, aquests cursos torrencials han posat en crisi la pròpia ciutat, i el seu urbanisme. Podem dir que no hi ha una proposta urbanística amb cara i ulls, que *dialogui* amb les pròpies rieres i les infraestructures urbanes, fins al POUM de 2003.

La ciutat de Terrassa no té només la riera de les Arenes, canalitzada i pertanyent a la conca del Llobregat, i la riera del Palau, que baixava per la Rambla, i que se n'ha fet un transvasament com en tantes altres poblacions mediterrànies. Aquestes són les infraestructures hidrològiques més reconeixibles. Però cal dir que entremig d'aquestes rieres hi ha certs carrers amples i no tan amples, en direcció nord-sud, que, antigament, també eren cursos torrencials: el carrer de Faraday, l'avinguda d'Àngel Sallent, l'avinguda Barcelona... Tots ells són antigues rieres. La ciutat l'únic que feia era col·locar un tub a sota, urbanitzar el carrer i edificar. Era una manera de 'domesticar' el territori, poc elegant, fins i tot podríem dir altament especulativa, però és el que es feia. El torrent de Vallparadís, que és el resultat de la confluència entre el torrent Monner i el torrent de les Bruixes, per les seves condicions topogràfiques abruptes se salva d'aquesta urbanització i es converteix en l'objectiu d'una aspiració social: la de convertir-ho en parc. El Pla del 1983 ho recull. El torrent de Vallparadís no hauria de ser urbanitzat. Per la topografia, calia salvar-lo.

A: El Parc de Vallparadís és un dels eixos clau del sistema d'espais verds de Terrassa. Quin va ser el factor clau del seu èxit? Com es va gestar aquesta idea?

P: Durant els anys vuitanta, s'obre un debat molt important a Terrassa sobre el torrent de Vallparadís. Hi ha qui deia que s'havia de cobrir totalment, i fer-hi una avinguda, edificar i fer-hi aparcaments subterranis. No és precisament el que es diu des del Pla del 1983: volíem que acabés sent el Parc de Vallparadís. I és una idea que s'ha acabat executant. El torrent ha mantingut la seva estructura topogràfica. Alguns patis i alguns edificis encara

donen l'esquena al parc, perquè es van construir amb la idea d'orientar la façana principal als carrers paral·lels, i no pas mirant al torrent. Però, un cop fet el parc, la cosa canvia. Tothom s'adona que la qualitat paisatgística és excel·lent.

El projecte de Parc de Vallparadís s'acaba executant de forma extraordinària: 3,6 quilòmetres de llargada, una extensió molt gran. Des dels mitjans periodístics de Terrassa es deia que era el *Central Park* de Terrassa. Em sembla una qualificació provinciana, però fou molt important com a element de connexió nord-sud. Hi va haver un cert nerviosisme social: alguns ens deien que construiríem un parc fantàstic que no s'utilitzaria gaire, perquè l'accés amb rampes no convenceria a terrassencs i terrassenques. El primer dia d'inauguració vam respirar tranquils: la ciutat es va llançar al parc; i és el parc per definició de la ciutat. És l'únic exemple de parc. Les altres rieres s'han convertit en avingudes mediocres. Alguns terrassencs ens pregunten, a vegades, quin seria el paisatge urbà de la ciutat si el criteri del Parc de Vallparadís s'hagués aplicat a totes les rieres presents a Terrassa. Doncs seria una ciutat amb una qualitat paisatgística excel·lent. Seria una cosa realment increïble. Però no va ser així.

A: Es parla, freqüentment, de la recuperació i la regeneració dels espais fluvials com si es tractés d'un fet modern, corresponent a les últimes dècades. Tot i així, veiem que en el cas de Terrassa hi ha un pla, l'anomenat Pla Baldrich (1951), que ja compta amb una proposta de "via-parc" per al torrent de Vallparadís. En quina mesura era futurista, aquest Pla? Les idees del Pla Baldrich són l'essència del Parc de Vallparadís?

P: El Pla Baldrich presentava un parc i, de fet, una ciutat-jardí. Baldrich ja ens va dir que Vallparadís havia de ser un parc. El mateix Vallparadís era una 'via-parc' amb cases-jardí incorporades. Baldrich va reconèixer les enormes dificultats d'abordar-ho de la manera clàssica, com els torrents menors urbanitzats. Segurament també va pensar que els elements patrimonials i històrics del centre de Vallparadís calia conservar-los i actuar sobre la topografia del torrent era desvirtuar-los profundament. Baldrich ho va visualitzar. I el Pla del 1983 també reconeixia que Vallparadís havia de ser un parc. I havia de decidir que ho fós, fonamentalment perquè l'estructura del verd urbà era ínfima en aquell moment. Els estàndards de verd de la ciutat, amb la incorporació de Vallparadís i de certs espais fabrils recuperats, eren com a mínim presentables. Aquest factor va influir més que no pas les

idees de Baldrich. Havíem de complir amb uns estàndards de tants metres quadrats de verd per habitant. D'on els traiem? Tots a la perifèria? Aquest no era el model, per tant Vallparadís havia de ser un parc urbà. No ens convé col·locar-hi masses infraestructures de comunicació. I també cal dir que, des de Baldrich, la resta de plans, tot i que incorporaven el parc, l'havien difuminat. En certs trams desapareixia. No era un tema guanyat. Per tant, el Pla del 1983 fou molt important per a refermar la voluntat de crear el Parc.

A: Quin paper van tenir les administracions locals, la Generalitat, l'estatal i l'europea en la consecució del projecte del Parc de Vallparadís?

P: Un dels problemes a Vallparadís fou que la Generalitat proposà el pas dels Ferrocarrils Catalans pel mateix parc, quan Vallparadís ja estava construït! Això no podia ser. Vam sortir amb pancartes al carrer. I ho vam poder canviar. L'alcalde Royes va creure's profundament la proposta de Vallparadís i també el soterrament dels Ferrocarrils de la Generalitat. I vora la Cartoixa, va començar l'expropiació dels terrenys que tenien horta i collites i, amb indemnitzacions, es va anar aconseguint. Pensa que Sabadell tenia en aquell moment sobre la taula l'operació del Parc Catalunya, que era l'exemple paradigmàtic de tots els seminaris, jornades i conferències d'urbanisme local. Ells havien trobat 'el' projecte. Carai! I Terrassa no tenia cap 'projecte-bandera'. I de les expropiacions es va passar a l'ajut d'Europa, primer amb fons estructurals i després de cohesió. I amb l'acord imprescindible de l'administració estatal. Però el projecte de Vallparadís era fonamentalment un projecte local. I si des del Ministeri no haguessin assumit el projecte, estaríem com Sant Feliu de Llobregat o com Montcada. I la Generalitat també va acabar ajudant. Hi va haver una comunió entre administracions. Vallparadís era un projecte d'arrel estrictament local i amb fons europeus, però sense l'ajuda de les administracions catalanes i estatals no hagués estat possible.

Les expropiacions van acabar sent força fàcils, poc discutides quant al motiu. Ningú, entre els propietaris, posava en qüestió que allò havia d'acabar sent públic: el parc de la ciutat. Encara queden parts per a resoldre. El difícil va ser posar-se d'acord amb els ocupants no reconeguts, és a dir, els qui tenien alguns arbres fruiters, o petits horts. Havies de negociar molt. Aquells ocupants provenien del barraquisme. Moltes vegades, de la primera onada migratòria; no només dels anys seixanta. Als anys trenta, un pagès de la Terra Alta que

venia a Terrassa a fer de paleta, volia tenir un arbre fruiter que li recordés el seu lloc d'origen. Amb la immigració andalusa, de Múrcia, de León, de Galícia, tres quarts del mateix. Tenen l'hort com l'element bàsic de la seva cultura. També com a element de subsistència i d'autoconsum. Ara tenim els horts urbans, que funcionen com a reinserció social, una qüestió més formativa que fins i tot està de moda. Vallparadís, doncs, era la cubeta dels horts. En tenien tant terrassencs de tota la vida com persones nouvingudes de les onades migratòries. En canvi, la riera de les Arenes era molt més propensa al barraquisme, i no tant als horts.

A: Amb una anàlisi de la planificació urbana gestada al sí del consistori terrassenc, observem que les rieres s'han considerat tradicionalment com una "barrera a superar". En aquest sentit, observem que els tres cursos torrencials principals de Terrassa –la riera del Palau, el torrent de Vallparadís i la riera de les Arenes– han seguit destins urbans força diferents. Mentre que la riera del Palau ha estat desviada i transvasada, el torrent s'ha convertit en un dels eixos verds clau de la ciutat i la riera de les Arenes en una via de pas amb una situació en certs punts marginal. L'últim POUM aprovat, de l'any 2003, proposa la possibilitat de cobrir certs trams del transvasament de la riera del Palau. És el transvasament, en l'actualitat, una "ferida oberta" en l'urbanisme terrassenc? Creieu que serà plenament positiva aquesta cobertura projectada?

P: El transvasament de la riera del Palau és una ferida oberta, absolutament. Aquesta operació es va dissenyar així, probablement, per un tema de cost. Deuria ser molt costosa en el seu moment. Es va optar per trasvasar la riera del Palau cap a la riera de la Maurina, i no cap a la riera de Gaià, per un tema de cost. L'opció del Gaià era més intel·ligent i no estava pressionada per l'estructura urbana, però es va optar per l'altra alternativa per un tema, sobretot, de cost. Per dur a terme l'opció triada, es van enderrocar alguns habitatges del barri de la Maurina i es van construir alguns edificis a la zona nord de Terrassa per a traslladar-hi els afectats. El transvasament té diferents fases: la primera, al barri del Poblenou; la segona, al torrent de la Maurina, però trencant prèviament estructures urbanes consolidades, i, finalment, amb la canalització pròpiament dita del torrent de la Maurina. És ferida oberta? Absolutament. El tram central, el que és transvasament en estat pur, i tant! Ja no és que la ciutat hagi crescut, sinó que l'anterior, la Terrassa dels inicis dels seixanta, ja ho havia fet.

L'objectiu del POUM de cobrir el transvasament, pot ser beneficiós? El Pla tenia un objectiu de màxims: cobrir totalment el transvasament, fins i tot a les zones industrials, al sud de la ciutat. Amb posterioritat, vam realitzar un document sobre la viabilitat tècnica i econòmica de les obres. I ens vam trobar que l'anàlisi detallada, més concreta que el planejament general, ens deia que a la part urbana amb barris consolidats el transvasament tenia sentit, però que a la part del sud, més industrial, fins a les Fonts, no en tenia tant. Un altre informe de l'Agència Catalana de l'Aigua ens ho acaba de confirmar. De la Cogullada en avall, fins a les Fonts, el projecte no ha de ser de cobriment, sinó de *renaturalització*. És a dir: el grau d'urbanització i les necessitats de connectivitat a banda i banda no són suficients per anar al nivell més alt d'artificialització, que és cobrir-la. I convé tenir en compte que no parlem tan sols d'un "transvasament"; en aquest tram, estem parlant, alhora, de la canalització de l'antiga riera de la Maurina. Per tant, convindrà que els futurs plans parcials del sud industrial de Terrassa estiguin orientats en el sentit de *renaturalitzar* la canalització.

D'altra banda, amb el POUM se'ns posa en evidència l'extraordinària dificultat de la cobertura de la riera del transvasament. El problema fonamental és el *tap* que es pot produir amb el règim dels torrents. Amb un cabal normal, no hi hauria problema. Però el fet que tu tinguis eixuta la riera, i de cop i volta et baixi l'aigua, el que provoca és que dins el tub soterrat s'hi pugui produir una col·lisió dramàtica entre l'aire i l'aigua que baixa. I això, portat a l'extrem, podria provocar l'esventrament total de l'estructura. Això vol dir que hi ha d'haver uns airejadors, unes grans xemeneies, i a més has de garantir uns accessos a fi que els tècnics puguin extreure'n fàcilment qualsevol tipus de residu. Si cobreixes el transvasament, perds la capacitat de vigilància directa i visual, i allò pot estar ple d'objectes i agreujar el *fenomen del tap*. Per tant, el problema és molt més complex del que inicialment es pensava, i també hi ha una sèrie d'efectes directes en la superfície coberta: no podràs fer una avinguda fàcil, sinó que tindràs uns elements, els airejadors, que hauràs d'integrar com sigui en el paisatge urbà. A la pràctica, el projecte de viabilitat econòmica i tècnica ens diu tot això.

Les conclusions que en traiem és que en les parts estrictament corresponents als barris sí que s'hauran de cosir amb el cobriment; la resta, probablement no. I probablement el plantejament del POUM del 2003 ja queda, a hores d'ara, superat. Tot i així, amb la crisi econòmica, abordar el cobriment de la riera no ha estat prioritat, i ningú t'ho discuteix;

però és un anhel dels barris circumdants. Pensa que, malgrat tot, continua havent-hi autèntica por als desbordaments; encara n'hi ha, de resultes del 1962!

A: I en relació amb la riera de les Arenes, quin tipus de projecte s'ha previst?

P: La riera de les Arenes, ni pensar-hi a cobrir-la! Ningú vol sentir-ne a parlar, de cobrir-la. La solució passa per una actuació de transformació de les façanes. L'Agència Catalana de l'Aigua no recomana pas, en aquest cas, la *solució Vallparadís*. Hi ha una pugna entre els especialistes de l'aigua. Et diran que si tu hi vas avui, a visitar-la, la veuràs plena de ginesta, amb molta vegetació. Molta gent ens diu que la retirem, la vegetació. Els tècnics hidràulics ens diuen que no, que només hem de retirar els obstacles: la nevera d'algun ciutadà incívic, els arbres que hi creixen i que tenen un diàmetre de tronc massa gran. Però que hi hagi broll, acàcies, ginesta, no les pots pas treure, perquè són elements naturals que t'estabilitzen la llera. Si la llera baixa, descalça els murs de protecció i una avinguda pot superar-los i causar molts danys. Això és un discurs tècnic, clar i objectiu. Però quan el trasllado als ciutadans dels barris del costat, em diuen: *¡Que lo limpien!* A l'estil d'aquelles pel·lícules nord-americanes, aquelles rieres formigonades, que hi passen cotxes i hi fan carreres. Nosaltres diem que la llera ha de ser de sediment, i hi ha d'haver tots aquells elements que contribueixin a estabilitzar-la i a frenar les avingudes.

Un altre col·laborador del POUM de 2003, que ens portava temes ambientals, va dir, el primer dia que es va *empapar* de la riera i dels corredors biològics, que la riera de les Arenes l'havíem de pensar molt bé abans d'actuar. Ens va dir que l'havia batejat amb el nom de *la riera Assassina*. Ens va dir que el més *fortut* era la velocitat, més que no pas el cabal d'aigua que hi pugui baixar. Pensa que amb les corbes que hi ha, pot portar fàcilment a un desbordament. Per tant, ni pensar-hi a cobrir-la! I els tècnics diuen com menys ponts millor, perquè s'hi pot acumular matèria sòlida que faci de *tap*. Per tant l'única transformació possible és sobre les façanes, convertir-les en uns passeigs urbans lineals amb una bona condició, amb uns fronts edificats que siguin decents. Ni més ni menys. I mantenint l'avinguda del Vallès, que forma part del sistema. Cal contenir la llera, millorar les defenses i actuar sobre les façanes.

A: L'últim POUM aprovat (2003) també abordeu el repte de la "interfície urbanorural"

de Terrassa. Per què la ciutat mira, ara, envers els espais naturals extramurs? És possible que, una vegada resolt el sistema d'espais verds estrictament urbans, es vulguin tenir en compte els seus enllaços amb el paisatge periurbà?

P: El pas següent del POUM del 2003 és plantejar el sòl no urbanitzable a través de l'Anella Verda de Terrassa. No es tracta de la delimitació d'un espai amb una sèrie de projectes paisatgístics i constructius, com l'Anella Verda de Vitòria, sinó que és una nova visió, en el fons una revisió, del terme municipal no urbà. El que vol dir és que passes a determinar polítiques executives que no passen només per prohibir usos, sinó per a revertir certes situacions. L'element fonamental és l'establiment de les "portes" de l'Anella Verda, que són els punts de connexió amb els carrers de la ciutat. Passa a ser una nova mirada. Les ciutats industrials com Terrassa, en el context metropolità, i amb molts moviments migratoris, cal que tinguin perifèries on s'hi pugui actuar. No es poden permetre altres models, tipus la vinya al Penedès, que rendeix més que el negoci immobiliari. A les perifèries de Terrassa hi apareixen abocadors il·legals, pneumàtics, deixalles, mercats il·legals. Bohigas deia que s'havia de *monumentalitzar la perifèria*. Altrament dit: cal actuar a les perifèries tal com s'actua de forma normal i lògica als centres urbans. Vol dir això. Nosaltres el que diem és que s'hi ha d'actuar, s'han de gestionar com un element actiu, ha de ser cuidat. I no cal que hagi de ser sòl públic! Cal trobar convenis amb els propietaris per cuidar aquests àmbits. Convenis de gestió entre la propietat privada i el consistori. L'Anella Verda de Terrassa marca el primer esglaó diferenciat: hem de ser capaços de gestionar el contacte entre la ciutat i el territori. Ja no podem viure de l'èxit del Parc de Vallparadís. Arranjar els camins, recuperar fonts, millorar accessos... Fins i tot això de la gastronomia de quilòmetre zero, o l'anomenat *slow food*, podria pensar-se com a producte local. Això també seria clau, tenir activitats així a la zona periurbana. I que la gent s'acostumi a transitar per aquests espais perifèrics. És el repte actual que tenim. Si jo m'haig de mullar, diré que tindrè el tema de la riera del Palau com a tema pendent. I haig de posar com a prioritat el model de transformació interior de la ciutat? No, perquè ja està previst. A l'interior un s'ha de preocupar de l'estructura de carrers. I als carrers principals, cal impulsar-hi el comerç, això està clar. Ara bé, l'objectiu de Terrassa ha de ser millorar la perifèria. De fet, Terrassa és perifèria. Habitem la perifèria de Barcelona: no hi ha volta de full. Però no ha de ser una perifèria menor. I Terrassa ha de saber gestionar el rol de la perifèria entre la ciutat i el territori extramurs. És un projecte de primer ordre, sens dubte.

Entrevista al Sr. Josep Maria Llop i Torné

Arquitecte i urbanista, Director d'Urbanisme de Lleida (1979-1987), Director i Coordinador d'Urbanisme a Barcelona (1988-1991), Director d'Urbanisme i Medi Ambient a Lleida (1991-2003) i Director del Pla General d'Urbanisme de Lleida 1995-2015, a més de professor a l'ETSAB, president de l'AAUC i de la SCOT.

Cas d'estudi: Lleida i el Segre.
L'exemple de la capital fluvial d'interior

ANNEX I. ENTREVISTES A TÈCNICS EXPERTS. ENTREVISTA NÚM. 3

Dilluns, 23 de febrer de 2015
Sortida de camp a Lleida, 10.00h – 16.00h
amb la participació presencial del Dr. Joan Tort i Donada

Duració de l'entrevista: Dia complet (*no enregistrada*)
Idioma: Llengua catalana
Format: *Oberta, a partir d'un qüestionari temàtic previ*
Transcripció: *Informació rellevant (principals conclusions de la trobada)*

Consideracions prèvies

El text que presento a continuació és substancialment diferent de la resta de textos de l'annex. Respon, pròpiament, a l'entrevista feta al Sr. Josep Maria Llop a la data assenyalada; però amb la particularitat d'haver estat realitzada sobre el terreny, en ocasió d'un recorregut per la ciutat de Lleida fet amb el propi entrevistat. El present document, doncs, més que respondre al format propi d'una entrevista, amb preguntes i respostes, és més aviat una *síntesi* de les observacions i punts de vista manifestats per l'interlocutor amb motiu de la visita *in situ* dels indrets de Lleida més directament relacionats amb la problemàtica urbanofluvial de la ciutat.

Informació rellevant i principals conclusions de la trobada

- a) Un tema tractat d'una manera particular amb el Sr. Josep Maria Llop va ser la gran inundació del 8 de novembre de 1982 i les destrosses econòmiques que ocasionà a la

ciutat. **El nostre interlocutor, en el moment de la gran avinguda, era Director d'Urbanisme de Lleida, i el seu paper fou clau en el transcurs d'aquella nit fatídica.** Ens comentà que un dels moments crítics de la nit fou la conversa que mantingué amb el cap de l'Exèrcit espanyol destacat a Lleida, i que havia estat cridat per l'alcalde a la vista de la crescuda que estava tenint el riu i el perill per a la seguretat pública que això comportava. A causa del creixement del cabal, diversos obstacles –bàsicament, arbres arrencats per la força de l'aigua– obstruïen l'ull del Pont Vell, fet que provocava un tap considerable que podia tenir conseqüències desastroses per als barris adjacents al riu. Els militars consideraven que la solució era dinamitar el pont, per fer fluir l'aigua i evitar danys majors. Tot i això, el nostre interlocutor conservà la calma durant el període crític i, finalment, el cabal s'estabilitzà i no va ser necessària aquella opció radical, que hagués significat la desaparició de l'únic pont de Lleida en aquell moment i, també, un dels elements històrics claus de la façana fluvial del Segre;

- b) Una de les principals conclusions de la trobada amb el Sr. Josep Maria Llop és la **gran influència de la visió arquitectònica en la construcció ideològica de la canalització del Segre** que acabaria sent l'origen del sistema d'espais verds del parc. La visió estrictament enginyeril de l'època, que era predominant, apostava per una canalització del Segre basada en l'estructura clàssica de secció rectangular. Finalment però, i gràcies al paper d'arquitectes i tècnics amb una visió més "paisatgística", com ara el nostre interlocutor, el projecte es va reformular sobre la base d'una secció de tipus trapezoïdal, amb un canal central i una franja d'espai verd a cada marge. Un document al qual al·ludí l'interlocutor, el *Pla d'Espais Lliures de Lleida* (1994), fou clau en aquest aspecte. Per tant, allò que en un primer moment s'havia projectat com una canalització clàssica, sense possibilitat de cap tipus d'aprofitament social als marges, va acabar convertint-se en l'alternativa per excel·lència: una proposta que implicava guanyar i construir nou espai públic, fonamentalment gràcies a la prevalença d'una visió arquitectònica estratègica i oberta de mires;
- c) En la trobada amb el Sr. Josep Maria Llop, ens vam adonar de la **gran importància del Parc de la Mitjana de Lleida; no només pels seus valors ecològics, sinó pel seu gran impacte social.** Una de les característiques bàsiques de la Mitjana és que el manteniment de la vegetació i de la llera dels braços fluvials i les clamors és duta a

terme per una empresa els treballadors de la qual són persones amb disminució psíquica. Amb tot plegat, el Parc de la Mitjana s'ha convertit en un referent social per a Lleida per diversos motius: la presència d'una casa-museu, la zonificació amb espais habilitats per als més petits, l'habilitació i condicionament de l'espai per al seu accés fàcil i amb la participació d'empreses amb un gran valor social afegit, l'existència de diferents espais per a diferents activitats, etc.

- d) Una curiositat que forma part de l'història recent de l'urbanisme de Lleida és que un sector del marge esquerre del Segre, situat a l'alçada del campus universitari del barri de Cappont, era, als anys seixanta, **un gran bosc de ribera que formava part dels anomenats Cotos de Caza Francisco Franco**. Aquest fet es pot observar amb detall a partir d'anàlisi ortofotogràfica (vegeu epígraf 6.3). L'existència d'aquest coto de caza és un detall, però, que convé no passar per alt: implica una certa consistència del bosc de ribera, amb una superfície considerable i una estructura frondosa capaces d'albergar animals de caça.
- e) Finalment, amb el nostre interlocutor vam tenir la possibilitat de visitar espais d'alt valor fluvial, històric i ecològic com la partida de Rufeia i els seus aiguamolls, que formen part del conjunt hortícola de Lleida. Una de les previsions del *Pla d'Espais Lliures de Lleida* (1994), del qual el Sr. Josep Maria Llop n'era un dels principals artífexs, és la **creació d'un sistema d'infraestructura verda que sigüés capaç de formar un *continuum* entre els espais lliures de l'interior de la ciutat i partides o sectors rurals de l'Horta de Lleida, com ara Rufeia**, resseguint el corredor fluvial del Segre –o sigui, de nord-est a sud-oest: Grenyana, la Mitjana, el parc del Segre, Rufeia i Butsènit. El nostre interlocutor ens va remarcar la voluntat d'expandir el sistema d'espais verds més enllà de l'espai estrictament urbà, i amb el Segre com a principal connector de tots aquests espais.

Entrevista al Sr. Sito Alarcón i Puerto

Cas d'estudi: Sant Adrià de Besòs.
L'exemple de ciutat fluvial metropolitana

Biòleg, Gerent del Consorci del Besòs, principal impulsor de la recuperació dels espais fluvials metropolitans i coordinador de diversos projectes en el marc de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB) i l'empresa pública *Barcelona Regional*.

ANNEX I. ENTREVISTES A TÈCNICS EXPERTS. ENTREVISTA NÚM. 4

Divendres, 22 de juny de 2016
09.30h del matí
Despatx de l'entrevistat a l'edifici del Consorci del Besòs
(Sant Adrià de Besòs)

Duració de l'entrevista: 2h 15 min (*enregistrada*)
Idioma: Llengua catalana
Format: *Oberta, a partir d'un qüestionari temàtic previ*
Transcripció: *Oberta i selectiva (extracció de fragments temàtics)*

Albert Santasusagna: Es pot afirmar que el Besòs metropolità és, segurament, un dels territoris fluvials més transformats de tot Catalunya. Si observem una ortofotografia de Sant Adrià dels anys cinquanta, observem que el predomini de l'espai agrícola era, aleshores, un fet. En quina mesura podem dir el paisatge del Besòs ha anat canviant al llarg de l'últim segle?

*Sito Alarcón: El riu Besòs és un riu que ha anat canviant a batzegades durant l'últim segle, sobretot a impuls de les successives onades migratòries. És un riu que a començaments de 1900 presenta un paisatge idíl·lic, amb un bosc de ribera potent. L'origen del topònim de la Verneda és, precisament, que aquell territori estava ple de verns. Les fotografies antigues ens mostren un paisatge fluvial típicament mediterrani, amb fils d'aigua, amb una plana al·luvial molt gran, que quan hi havia una *besosada* no passava res perquè no hi havia pas res construït. Hi havia una estructura de bosc de ribera fantàstica. Aquest paratge, que podem identificar com a *territori Besòs*, era famós fins i tot entre les classes benestants de Barcelona. Era un lloc que quedava a una hora o dues de tartana de Barcelona. Ara potser van a la Costa Brava; llavors, anaven al Besòs. Hi havien quatre masos i camps. La burgesia venia a passar l'estiu aquí. Era un lloc, també, amb molins drapers i fariners. Fins*

i tot algun d'aquests molins feia pòlvora. Un territori idíl·lic. Això a partir del 1900 canvia per les onades migratòries. Primer van venir els que feien el metro i se situaven a Santa Coloma i a Sant Adrià. Entre el 1913 i el 1917 s'hi posen les primeres centrals termoelèctriques, la Central Elèctrica de Catalunya i la Catalana, rivals del subministrament elèctric. S'hi començaran a posar altres companyies, de laminats, per exemple. Hi comença un creixement industrial. Els treballadors nouvinguts colonitzen Santa Coloma, amb una trama urbanística degradada. Els treballadors es fan les seves pròpies cases, d'autoconstrucció, sense clavegueram, i amb carrers sense asfaltar.

Quan passa la Guerra Civil, hem de tenir en compte que Barcelona creixia cap al riu, i el Besòs no tenia cap tipus d'endegament. Hi havia conreus, però també molts sots, provocats per la construcció dels barris del costat. És a partir dels anys seixanta que hi torna a haver un *boom* migratori increïble. La plana al·luvial, quan el Besòs portava força aigua, comença a resultar una amenaça perquè hi ha cases. L'any 1962 el riu té problemes de qualitat d'aigua, perquè ja no és utilitzat per a temes, diguem-ne, *banals*, com l'agricultura o els molins, que desapareixen, sinó que s'utilitza per a la indústria química, metal·lúrgica, paperera, etc. L'aigua ja no només és emprada per regar els camps, i, per tant, torna molt contaminada al riu. "*I donde viven dos, caben tres*". Tant el baix Besòs com l'alt, hi ha polígons industrials molt potents i hi ha molts i molts abocaments.

L'aiguat del 25 de setembre de 1962, com a conseqüència d'una situació de gota freda, fa molt mal, a part de Sant Adrià, a la riera de les Arenes de Terrassa i desapareix mig Rubí; també hi ha molts morts a Montcada. La ciutat creix però el riu segueix necessitant espai. I llavors hi ha dues possibilitats: o dinamites la ciutat, o canalitza el riu. I el riu tenia un problema: els enginyers de l'època, que tenien una mentalitat de números, amb les seves propostes d'endegament i els murs. Aquí comença la mort del riu: l'aïllen, i els antics sots d'extracció d'àrids són reblerts de residus. El teixit urbà segueix creixent, sense cap tipus de planejament urbanístic adequat, i arriba a la saturació. L'aigua està tan contaminada que podem dir que té les mateixes característiques que una aigua de claveguera. Entre altres coses, carregada de metalls pesants, per contaminació industrial i domèstica. Els anys seixanta, doncs, es fa un canal central perquè l'aigua vagi ben ràpid cap a mar. L'obra s'acaba cap als setanta. El riu està literalment mort. La llera està aïllada i la gent hi tira la *merda*.

A: La situació insalubre que vós descriuiu recorda aquella expressió tan popular de “donar l’esquena al riu”. Gairebé es tracta d’un exemple de llibre. Així les coses, com es passa d’un “riu-marginat” a un “riu-oportunitat” en qüestió de trenta anys?

S: Bé, no és fins als anys vuitanta que arriba la democratització de les estructures administratives d’aigua a Espanya. Neixen les Juntes d’Aigua. I comencen alguns moviments de defensa del Besòs. Des dels anys seixanta, part de l’aigua d’aquest riu ja no és a efectes pràctics del Besòs: els municipis circumdants s’abasten de l’aigua del Ter. El riu ja té poca aigua en condicions normals, entre 2 i 4 m³/s. I aquesta aigua ja ha passat per set ronyons abans. No existeix el tractament biològic, llavors. Hi ha un moviment veïnal fort, i la Generalitat comença a engegar el Pla de Sanejament. Es crea el Consorci per a la Defensa de la Conca del riu Besòs, i funciona com a administració intermèdia entre la Generalitat i els municipis. La gent comença a estar fins als nassos de la pudor d’ous podrits de l’aigua, que està plena de metà, àcid sulfhídric, metalls pesants, escumes. L’aigua del Besòs porta tota la taula periòdica! I això fa que a inicis dels noranta, que ja s’han construït algunes plantes depuradores, la gent vulgui també que s’acabi amb els abocaments. Sobretot gràcies al paper de polítics com l’alcaldessa de Santa Coloma, la Manuela de Madre, se n’adonen de que aquí hi ha una densitat urbanística desmesurada i que hi manca molt espai verd. I es comença a reivindicar el Besòs com a espai públic per als ciutadans.

A: L’any 1995 s’aprova la “Proposta Marc per a la recuperació dels espais fluvials metropolitans”. Quin és el paper de cossos tècnics com l’Equip de Rius?

S: La Mancomunitat de Municipis, el que actualment és l’Àrea Metropolitana de Barcelona, crea l’Equip de Rius, que treballava els rius Llobregat i Besòs. Persones com en Fini Presmanes, arquitecte, i divuit persones més, amb un servidor, vam ser els que ho vam impulsar. En Robert Vergés, en Pepe Lascuarín, la Bet Figueras, moltíssima gent. Vam fer dos estudis, un per al Llobregat i un altre per al Besòs. No tenien res a veure l’un amb l’altre. El Llobregat és un riu que porta molta més aigua, amb una conca més gran. El Besòs és una conca petita, esquifida i neix a la serralada Prelitoral; l’altre al Pirineu. El Llobregat és molt més ampli, té un delta molt gran. Allà la gent viu a una distància relativa del riu; entre les seves terrasses; aquí no, aquí la gent vivia literalment abocada al riu. Això era entre el 1992 i el 1993.

A: D'aquesta manera, doncs, comença a néixer el projecte que acabarà desembocant en el Parc Fluvial del Besòs?

S: Sí. Entre els anys 1994 i 1995 hi ha un acord entre els quatre alcaldes: en Pasqual Maragall de Barcelona, en Jesús María Canga de Sant Adrià, la Manuela de Madre de Santa Coloma i en José María Campos de Montcada. Es vol fer un projecte comú per recuperar tot aquest espai com a zona verda, com un parc. Això es porta a Europa, als fons FEDER. I el desembre del 1996 surten els 3.400 milions de pessetes per a fer la primera fase, des de Montcada fins a Santa Coloma.

Quan la Manuela de Madre i en Maragall acorden, l'any 1995, i en un context de campanya electoral, tirar endavant la recuperació del Besòs com a parc, encara hi havia torres d'alta tensió al riu. La Manuela de Madre encarrega a *Barcelona Regional* fer el projecte per a fer el parc. Jo vaig començar a treballar a *Barcelona Regional*, i en aquell moment s'està actuant en els dos rius, Llobregat i Besòs. Del Llobregat, però, se n'acaba encarregant la Mancomunitat, i del Besòs, *Barcelona Regional*. Comencem a dirigir i mantenir les obres. Les línies elèctriques d'alta tensió es retiren gràcies a una galeria de serveis soterrada, perimetral a totes les rondes, i ho acaben pagant les companyies elèctriques, amb un acord amb la Generalitat. De fet, aquelles boques a banda i banda del riu, que semblen d'un vaixell o d'un submarí, són la sortida d'aire d'aquestes galeries soterrades.

A: En nombrosos casos de regeneració d'espais urbanofluvials, el que prima sovint és la visió purament arquitectònica. Podem dir que, en el cas de Sant Adrià de Besòs, hi domina la visió ambiental?

S: Sí, sens dubte, és un equilibri entre visions. Jo vaig ser un dels redactors del projecte, conjuntament amb un enginyer de camins, en Ferran Puig, i un arquitecte, en Bernardo de Sola. La gràcia va ser que aquest projecte, per primera vegada, el fa un equip multidisciplinar. No és obra d'un enginyer, o d'un arquitecte o d'un biòleg, sinó de tots junts a la vegada. Vam anar a veure rius francesos, vam anar a veure el Túria a València, a Anglaterra... Els que conformàvem aquest equip estàvem literalment empapats d'aquesta temàtica. Vam intentar fer molt espai públic: en Bernardo de Sola venia de projectes olímpics i en Ferran Puig era un enginyer molt obert de mires. I tenim assessors universitaris d'alt nivell: el Dr. Juan-Pedro Martín-Vide, que tenia i té una visió molt

ambiental dels rius i va fer molta feina amb la modelització, i el Dr. Miquel Salgot, amb molta experiència amb aigües residuals. Hi ha un equip multidisciplinar, més enllà dels enginyers estrictes de sempre. El gran canvi dels rius europeus, com a Berlín, és que hi ha una visió transversal. Un riu s'ha de recuperar amb les visions tant dels tècnics d'urbanisme com dels enginyers, com dels ambientòlegs. Tothom va entendre que era tan important que vingués una persona a passejar com que vingués un gripau o un blauet. Ho vam entendre des del primer dia perfectament. Perquè si hi havia “*los bichos*”, com deia en Bernardo de Sola, hi vindrien persones.

Tens en ment el riu de Los Ángeles, el *L.A. river*? Que apareix a la famosa pel·lícula d'en Schwarzenegger, *Terminator 2: El juicio final*? Allò és un riu endegat amb formigó i amb un canal central, tot formigonat i sense gespa, perquè l'aigua vagi el més ràpid possible. Doncs compara això, que era el que es feia en aquell moment, i el que ha acabat sent el tram final del Besòs. El que volíem fer trencava esquemes. En aquella època no es pensava ni en infraestructura verda ni en res que s'hi assemblés. L'arquitecte i l'enginyer sabien que si recuperàvem els *bichos*, milloràvem la qualitat ambiental però també la qualitat de vida, l'aspecte social, aconseguíem que la gent vingués. Ens hi vam trencar molt el cap. Cada problema era un repte. Teníem reunions de les nou del matí fins les vuit del vespre. Vam viure durant quatre o cinc anys de la nostra vida aquí, a la caseta d'obres de Santa Coloma.

A: I quins foren els grans objectius del projecte?

S: Un objectiu prioritari era millorar la qualitat de l'aigua, que fos com a mínim transparent. Però encara estava carregada de nitrogen i fosfats, i impossibilitava la vida aquàtica. El projecte incorpora 60 parcel·les de construcció de *wetlands*, unes 10 hectàrees, com a tractament terciari: l'aigua de la depuradora passa per les seves arrels i s'elimina el nitrogen amoniacal. L'altre objectiu era recuperar paisatgísticament el riu: vam meandrificar certes parts i eixamplar el canal central, per oferir una major capacitat potencial. Vam fer accessos a zones de passeig i gespa, que regàvem amb aigua freàtica. L'aigua freàtica donava molts problemes, i es va pensar a utilitzar-la en part per a regar. Tot això es fa per iniciativa municipal; de fet la Generalitat no hi participa, no hi posa ni un euro.

D'altra banda, la Junta d'Aigües, la que seria l'actual Agència Catalana de l'Aigua, tenia unes premisses enginyerils molt estrictes, i ens va dir que era perillós fer un parc en una zona on hi havia hagut avingudes tan greus. Per això es va construir el Sistema d'Alerta Hidrològica del Besòs, el SAHBE, que considero que complica molt el funcionament del riu. I això passa a tenir un cost de manteniment molt gran. El SAHBE és capaç de fer un macromodel del riu a partir de dades limnimètriques i hidrològiques, i pot alertar amb molta antel·lació d'una possible avinguda. Això, però, no existeix a cap altre lloc del món: és un resultat de l'herència de la memòria social. Aquests rius han provocat greus danys i han estat molt perillosos, i les *besosades* no les canviarem.

A: Així doncs, el Sistema d'Alerta Hidrològica del Besòs (SAHBE) va ser una condició indispensable de la Junta d'Aigües. Però intueixo, amb el que m'expliqueu, que no és un sistema gaire còmode...

S: Complica molt el funcionament del riu: hi ha fins i tot uns horaris d'accés al parc. Això provoca certes picabaralles: és necessari que el riu estigui tancat fins les deu del matí? Aquest sistema no existeix en altres parcs fluvials. Això és un problema. El parc es fa gràcies a fons europeus, ja que la Generalitat de l'època no vol posar ni una pesseta. Dels diners que té Santa Coloma o Barcelona per gastar-se, decideixen que els 3.400 milions de pessetes es destinen a parc fluvial. Tingues en compte que el Parc Fluvial en conjunt ha costat uns 40 milions d'euros. La Generalitat ha de donar permís, ja que és domini públic hidràulic, i les condicions que posa són draconianes. Això és una herència que s'ha de canviar.

Ara el riu té un Pla d'Usos, un Pla de Manteniment i un Pla de Seguretat, i el que volem fer al Consorci del Besòs és un Pla de Gestió Integral. Hem de ser conscients que tenim un parc metropolità de primer ordre, tant a nivell de Catalunya com d'Espanya. Però també t'he de dir que, amb aquest sistema d'alerta, que vam fer nosaltres i CLABSA, en el fons vam innovar, vam fer I+D! Amb preses inflables fins i tot, i amb un espai que pot albergar els 3.000 m³/s del període de retorn de 500 anys. No s'havia fet mai i vam haver d'improvisar, però va sortir bé.

Vam col·laborar fins i tot amb empreses que organitzen sistemes d'evacuació de grans concentracions de persones. El nostre sistema va ser pioner: hi ha càmeres, hi ha casetes de control de qualitat de l'aigua, hi ha un centre de comandament des de la Zona Franca, hi ha

sensors acústics... Hi ha de tot. El Pla és bo, però penso que no és necessari! I pensa que costa mig milió cada any.

A: També intueixo, doncs, que la vostra tasca i la del vostre grup de tècnics, més que específicament tècnica, va ser d'investigació i innovació...

S: Sí, va ser un projecte pioner en el sentit que en certs casos es va avançar a la legislació ambiental. No és ser pretensions; per exemple, vam anar a buscar aquells sots que havien estat coberts per residus i els vam buidar. Els vam descontaminar, i no existia això. També vam renovar els sòls del riu, perquè els hi faltava matèria orgànica, i vam portar tonelades de fems de la Plana de Vic. I en aquella època tampoc hi havia la idea de tenir *wetlands* com a tractament terciari. Vam haver de fer projectes pilot a nivell universitari, vam haver d'investigar i prendre decisions contínuament. En el fons això ens ho va permetre la bona sintonia amb els polítics, que van confiar amb nosaltres, el bon fer i l'empenta de persones com en Josep Antoni Acebillo, el director de *Barcelona Regional*. Per exemple, ens preguntàvem qui havia fet *wetlands* a nivell internacional. Qui era un expert en això? Un tal David Cooper d'Estats Units? Un tal Takashi Asano de Califòrnia? Cooper, Takashi, ¡venid pacá! Això ara seria impensable...

A: I, finalment, el Parc Fluvial acaba sent una realitat.

S: El Parc Fluvial s'acaba fent en tres fases. Una primera que acaba el 2000, l'altra el 2004 i finalment la desembocadura, que acaba el 2006. La trama urbana canvia. El teixit urbà present a les façanes fluvials de Santa Coloma i Sant Adrià comença a augmentar de preu. La Ronda Litoral fa que no sigui fàcil, però, accedir al parc. Paral·lelament, el 2004 arriba una altra fita: la planta depuradora de Sant Adrià acaba soterrada a la plaça del Fòrum i millora molt els seus tractaments. Com que l'aigua és biològica, hi ha una millora del litoral i hi ha projectes de recuperació de la vida marina mitjançant esculls. El Parc Fluvial del Besòs acaba sent un èxit, amb una mitjana d'un milió de visitants anuals. Ha aguantat molt bé les *besosades*. El riu quan creix desborda el canal central, arriba als laterals, però aguanta bé i es neteja.

Ara, al Parc, hi tenim flamencs, berrat pescaires, corriols... Això abans era una claveguera al descobert. La consciència de la gent era viure d'esquena a aquesta claveguera. Doncs ara

hi tenim aus. El nostre emblema és el blauet, que n'està ple. Ara tenim altres problemes: hi ha baralles entre ciclistes i vianants. O que a la desembocadura hi passa massa gent i hauria de ser una zona més tranquil·la, per la fauna. Tenim altres problemes. Tenim massa *Arundo donax*, és a dir, canya de Sant Joan. Podem dir que hem mort d'èxit. Allà on l'any 2000 pensàvem que no hi aniria ningú, ara hem de regular-ne els accessos perquè hi ha massa gent.

A: Va rebre crítiques, la construcció del Parc?

S: Vam tenir opositors de totes bandes. Els enginyers més conservadors ens deien que tot allò, tot el parc, amb la primera *besosada*, se n'aniria al carall. A l'altra banda teníem ecòlegs que ens deien que una gespa regada no era un vertader ecosistema. Vam tenir crítiques "*por la derecha y por la izquierda*". És evident que és irrecuperable el Besòs de principis del segle XX, per a això necessitaríem una amplada molt més gran. Per tant és evident que hem fet un *parc*; hem manipulat la natura, però fins a un punt que ens ha donat un bon resultat. Era un projecte possibilista. I és clar que era i és artificial, però no fins al punt de la pel·lícula que et comentava abans.

A: Vist amb perspectiva, la recuperació del Besòs era una assignatura pendent a nivell metropolità. Tot i així, l'urbanista Ildefons Cerdà ja preveia, l'any 1859, la construcció d'un gran parc fluvial de 250 hectàrees a la riba del Besòs. Va ser font d'inspiració, per a vostès?

S: Les condicions en què Cerdà va pensar el *Gran Bosque* eren molt diferents de les nostres. Cerdà crec que volia fer-hi un parc molt i molt gran, i d'accés públic. Cerdà va dir que això era un parc, i que la gent hi anés. En el fons, objectius molt semblants als nostres, amb molts anys de diferència entremig: que fos un parc i que fos d'accés públic.

Del temps de Cerdà fins avui, podem dir que la cronologia resumida de Sant Adrià és que és un territori fluvial contaminat durant els darrers anys seixanta i setanta; a principis dels setanta la Generalitat comença a construir depuradores, però segueixen existint problemes de males olors; i aleshores els noranta es vol no només que l'aigua estigui bé sinó que els marges s'aprofitin com a parc. Amb un milió d'usuaris, a peu i amb bicicleta! I 170 espècies censades d'aus, 15 d'elles hi nidifiquen, 6 espècies de peixos... Hi ha queixes que

“*hay culebras, hay sapos, hay conejos*”. Abans no hi vivia res, era un abocador! Per tant els objectius del projecte han estat assolits: a nivell paisatgístic i a nivell ecològic, de biodiversitat. És un veritable parc urbà.

A: I, actualment, quins són els grans reptes de futur de Sant Adrià i els municipis riberencs del “territori Besòs”?

S: Ara s’han desenvolupat projectes d’urbanització, com el de la Catalana. Hi ha universitats, com la UPC. El Parc Fluvial és l’eix vertebrador de la transformació urbanística fins ara i de la que vindrà. La Mina s’ha renovat totalment, encara que hi ha alguns edificis antics. Hi ha edificis nous d’empreses ambientals punteres. Sant Adrià ha canviat moltíssim, i en part és gràcies a l’espai verd del parc. Des de Can Zam fins a Sant Adrià, uns cinc quilòmetres per fer-hi esport, festejar, fins i tot fer misses; hi fan de tot! Això ha estat l’eix vertebrador de la transformació urbanística. Barcelona en queda una mica apartada per la Ronda Litoral i el teixit industrial. A la Catalana hi hem fet diversos accessos. En canvi, des de Barcelona és més difícil.

El repte actual és fer el Parc Fluvial del Besòs 2.0! Tot aquest espai cal que sigui més aprofitat socialment, millorant els accessos. La gent ha de poder fer-hi circuits, hi ha d’haver més activitat al marge dret, hi ha d’haver més *vidilla* als sotaponts. Hem de millorar algun passeig fluvial. Coses del dia a dia. Impensables l’any 2000... Hem d’apropar molt més el riu al centre de la ciutat: calen més plafons indicatius. Hem de fer-lo més cultural i atractiu al lleure. I si tu vols dir *smart park*, tot i que no m’agrada gaire aquesta paraula, també li pots dir, pel sistema d’alerta hidrològica, o pels sensors que tenim. I totes aquestes coses és el que farem amb aquest Pla de Gestió Integral, que tot just ens han encarregat.

Aquest territori, el *territori Besòs*, té coses no solucionades encara avui, actualment. La ciutat es pot permetre el luxe de perdre productivitat? No, però cal equilibrar la trama urbana convencional i la industrial, amb 300 hectàrees. Hi ha nous barris que hem de repensar. Les infraestructures de comunicació i de pont del Besòs són de pas. Tenim problemes socials de primer ordre: el barri del Besòs i el Maresme, la Mina, Trinitat... Conjuntament hem de treballar per millorar la cohesió social i la qualitat de vida. De fet, amb el riu va començar tot. Hem d’aconseguir que la gent digui: jo sóc del Besòs. Hem d’esponjar l’espai públic, hem de millorar les infraestructures de pas, hem de millorar

accessos i suprimir barreres físiques... I aquí hi viu un milió de persones! El Llobregat és una plataforma logística, però aquí hi viu gent i hem de millorar la qualitat de vida dels barris. Comparat amb el que hi havia als anys setanta, ha canviat moltíssim. Però encara hi ha molta feina a fer.

Entrevista al Dr. Jean-Paul Bravard

Professor emèrit a l'Université Lumière-Lyon 2, coordinador de la Zone Atelier Bassin du Rhône (ZABR) i un dels majors experts en Geografia Física i Geomorfologia Fluvial de França

Cas d'estudi: Lió, el Roine i el Saona.
L'exemple paradigmàtic francès

ANNEX I. ENTREVISTES A TÈCNICS EXPERTS. ENTREVISTA NÚM. 5

Dilluns, 24 de febrer de 2014
09.00h del matí
Llar de l'entrevistat, a Lió

Duració de l'entrevista: 1h 50 min (*enregistrada*)
Idioma: Llengua francesa, traduïda i transcrita posteriorment al català
Format: *Oberta, a partir d'un qüestionari temàtic previ*
Transcripció: *Oberta i selectiva (extracció de fragments temàtics)*

Albert Santasusagna: El concepte de “relació ciutat-riu” posa l'accent en dos sistemes ben diferents. D'una banda, el sistema fluvial, dinàmic, a voltes imprevisible; de l'altra, el sistema urbà, d'ocupació més permanent. Es pot afirmar que la “relació ciutat-riu” és, a petita escala, una traducció de la relació entre l'home i la naturalesa? És possible combinar aquests dos sistemes tan diferents?

Jean-Paul Bravard: Primer de tot és important remarcar, per respondre a aquestes qüestions, que és molt important tenir present la història d'una ciutat. A partir del coneixement concret de la història, hom pot comprendre, més fàcilment, l'evolució del paisatge d'una ciutat i dels seus cursos d'aigua.

Dit això, en termes generals, a cada esglaió històric d'una ciutat hi ha diferents modalitats de relació: d'una banda, l'interès econòmic; de l'altra, el propi comportament. I és important, d'entrada, acceptar que en l'estudi d'una ciutat, un riu per si sol no pot considerar-se com “el” context o com “el” marc geogràfic. Sovint, en la literatura acadèmica d'historiadors i geògrafs humans hi trobem un context físic, una sèrie de referències que ens parlen de com és el medi natural. En el nostre cas, un riu no és un

element fix com ho pot ser, per exemple, una serralada o un massís muntanyós. No hi ha pas un marc geogràfic: el que hi ha és una relació entre el curs fluvial, que de fet és un organisme viu, i la societat. I és un organisme viu perquè, històricament, ha anat canviant, per fluctuacions climàtiques, o per la incidència i la transformació territorial de la societat. Per tant, parlem d'una interacció a múltiples escales, que relaciona el complex físic amb el natural i el social. El riu és, per tant, un element viu, que evoluciona. Però també canvia; i aquest canvi transforma la ciutat. Per tant, també podem considerar com a dinàmic el context urbà. L'important és la relació que hi pot haver, històricament, entre aquests dos sistemes complexos.

A: Com acabeu de dir, un curs d'aigua pot ésser definit per les seves característiques físiques, hidrològiques i ecològiques. Però no podem pas oblidar la mà de l'home. I, en conseqüència, el coneixement geogràfic. És la Geografia la ciència que ens pot ajudar a comprendre, de forma transversal i interdisciplinària, la relació entre una ciutat i un riu?

B: Per mi no és pas la Geografia en concret, sinó la interdisciplinarietat. En el fons, és secundari si hom és geògraf, historiador, antropòleg. L'important és el coneixement interdisciplinari. Al llarg de la meua vida acadèmica i professional he treballat amb molts científics. Quan he treballat sobre Lió ho he fet al costat de geomorfòlegs i arqueòlegs. Penso, però, que com a geògrafs ens trobem en una posició única. Als arqueòlegs no els interessa pas l'ecologia. Als ecòlegs, no els interessa pas l'arqueologia. Però als geògrafs ens interessa tot; i acceptem els diferents punts de vista. Som capaços d'arribar a considerar idees molt diferents entre sí, i mirem d'integrar-les. És aquesta integració la que ens fa únics.

La Geografia és capaç d'integrar diferents coneixements per arribar a comprendre el punt de vista de tots els actors. Els arquitectes, per exemple, poden comprendre, sobretot, la ciutat dels últims dos-cents anys: tenen una visió molt contemporània. Per això és tan necessària aquesta multiplicitat de punts de vista. D'altra banda, una dimensió important a l'hora d'estudiar els rius és el paisatge i la seva transformació. Els geògrafs som i hem de ser capaços d'adonar-nos de la complexitat del món en què vivim i estudiem; una possibilitat que penso que queda lluny de l'abast de la majoria de disciplines hiperespecialitzades.

Tot i així, és important dir que aquesta interdisciplinarietat no és sempre present a la pràctica. En molts casos, l'ecologia, per exemple, és totalment absent del discurs polític i urbanístic. Sovint, en el discurs polític de moltes ciutats l'aigua senzillament no existeix. L'aigua, a la ciutat, té dues grans dimensions de debat. La primera és la seva artificialització. En alguns casos, el riu ha estat completament artificialitzat. L'altra dimensió és la de la seva qualitat, que té també una traducció en termes estètics: la idea, tal i com diu Francisco Pellicer, del *río-espejo*. Montpeller n'és un bon exemple. En casos com el del riu Roine, hi ha hagut tradicionalment un problema de pol·lució, de contaminació de les aigües. I encara hi és.

El discurs oficial sobre els cursos fluvials en entorns urbans és, moltes vegades, parcial i, sobretot, polític. Tant hi fa la dreta com l'esquerra. És un discurs de fabricació d'una imatge de la ciutat. L'aigua a Lió és un element de discurs polític. Des d'una perspectiva ecologista, hi ha qui diu que un riu a la ciutat és una qüestió de *màrqueting urbà* i que l'últim beneficiat és, precisament, el riu. L'aigua acaba sent el vector de tota una sèrie de beneficis econòmics i financers. La política urbana de Lió ha oblidat la qualitat de l'aigua i el risc que comporten les crescudes. Això possiblement contradia la versió política oficial. Per això és tan important la Geografia, com a coneixement transversal capaç d'incidir en les polítiques que es duen a terme.

A: L'ull geogràfic ens permet observar que cada ciutat és diferent, amb la seva morfologia i evolució històrica pròpies. De la mateixa manera, cada curs fluvial també és únic, amb el seu règim hidrològic, amb els seus trams diferenciats, amb les seves crescudes i els corresponents efectes a la societat... Parlar de ciutats i rius és, doncs, parlar de casos d'estudi singulars, diversos i particulars?

B: Evidentment. Probablement, fa falta un mètode d'anàlisi homogènia que sigui capaç d'abordar l'estudi de cas d'una ciutat i un riu. De fet, són molt difícils les comparacions entre els casos d'estudi; gairebé podríem dir que no són possibles. Cada ciutat té les seves particularitats. Però trobar les similituds, els principis de base a nivell general, pot ser una opció. Davant d'una sèrie de casos d'estudi d'aquest tipus, hauríem de preguntar-nos si, realment, hi ha una originalitat científica i, en el cas que això sigui així, quina relació històrica té el nostre territori, de forma homogènia, amb els cursos fluvials.

El territori català, amb el seu context geogràfic particular, té una relació singular amb els cursos fluvials? La societat catalana ha treballat els seus marges, els ha industrialitzat, hi ha estat a prop al llarg de la seva història? La demanda d'aigua de les ciutats catalanes ha tingut una traducció en termes de transformació del paisatge? Les seves característiques físiques, econòmiques i socials han modificat la relació amb els cursos fluvials? Al llarg de la història, les ciutats i els rius s'han acostat o s'han allunyat? Aquestes preguntes ens les podem fer respecte al conjunt de la societat espanyola o la francesa. L'important és que, encara que es tracti de casos d'estudi singulars, es pugui aconseguir trobar certes similituds. Penso que els casos d'estudi que has seleccionat per a la teva recerca són bons, ja que es tracta de ciutats mitjanes i petites. I els cursos fluvials associats a aquestes ciutats també són "mitjans i petits". Hi ha una certa homogeneïtat d'entrada, i això és un avantatge. El cas de Lió és diferent, ja que parlem d'una gran ciutat, amb els seus dos cursos fluvials, el Roine i el Saona. La comparació entre Lió i els teus casos d'estudi no és, d'entrada, ni fàcil ni directa. El cas de Lió és complex, i per tant mereix un tractament a part.

A: Des dels anys seixanta fins a l'actualitat, es parla d'un procés de reconquesta social dels rius. Moltes façanes fluvials han estat objecte de grans operacions de renovació. On trobem l'origen d'aquest procés?

B: L'origen d'aquest procés el podríem situar als Estats Units, amb la reconquesta de les franges portuàries de les grans ciutats com Boston. La tesi doctoral de Gravari-Barbas es fixa, precisament, en aquest origen i l'analitza amb profunditat. Penso que l'èxit americà ha estat basat sobre el concepte de *mall*, entès com a centre comercial de grans dimensions dedicat al consum. El *mall* americà s'instal·la a aquestes franges i té un èxit increïble.

Aquest èxit arriba a Europa, uns quants anys més tard, però és diferent. En general, no es basa en aquest concepte exclusivament econòmic com a les ciutats portuàries americanes, ja que es busca un paper molt més actiu de l'aigua en la reordenació dels marges. He viatjat molt, per tot el món, i he tingut l'ocasió de veure moltes façanes fluvials. El que m'ha impressionat més és que la transformació de les façanes ha acabat convertint-se en un model arquitectònic i urbanístic gairebé únic i universal. Tant hi fa si vas a veure el riu Paranà a Rosario o a algunes ciutats del Mekong. És sempre la mateixa cosa, i és desesperant. És un model gairebé homogeni a tot arreu, i és absurd. Això no respecta les

particularitats de cada model urbà. I, evidentment, quan s'importa un model urbanístic a nivell internacional, també s'importa un model econòmic. Penso que és un error enorme.

La solució no passa per la construcció de grans infraestructures i immobles, sinó per un accés directe al riu i a una bona qualitat de l'aigua. Les façanes fluvials s'acaben convertint en espais on hi ha els millors hotels, les millors piscines... però sense una relació vertadera amb el riu. Per exemple, fa temps que es construeixen grans dics i esculleres al riu Mekong per a poder extreure àrids i vendre'ls a Singapur. És una negació de la política i de la identitat pròpia de la ciutat. Crec que des de la Geografia cal fer aquesta crítica. La renovació de moltes façanes, en lloc de basar-se en la revaloració de la pròpia història i de la pròpia identitat, passa per aquesta simplificació universal.

A: I, des de la Geografia, com podem distingir entre aquests “megaprojectes universals” i una operació unitària de valoració autèntica de la història i de la identitat de les façanes fluvials?

B: Des de la meua experiència, penso que cal permetre la reversibilitat. Per què dic això? Perquè els geògrafs físics i els ecòlegs treballen sobre els sistemes vius. El riu és, en efecte, un sistema viu, que transporta sediments, que presenta una diversitat natural, que presenta una flora i una fauna específiques... com la Mitjana de Lleida, per exemple. La Mitjana és un exemple de sistema complex. La mobilitat del sistema fluvial és necessària. La diversitat no existeix si no hi ha reversibilitat. Les ciutats que han nascut vora els rius, han creat un paisatge de l'aigua al seu servei. Quin és l'interès d'aquest paisatge? Que sigui 'natural'? No, perquè no ho és. No ho és pas, de natural. Però és un “bon” paisatge. Per què? Perquè té un valor històric i patrimonial. És un paisatge que explica una història, que probablement es pot remuntar, en alguns casos, a l'Edat Mitjana.

Fixa't en un cas català: Girona. Girona és un exemple de patrimoni vora el riu. Girona ha tingut una relació històrica molt important amb els rius i amb les seves crescudes i avingudes. L'important és, bàsicament, que hi hagi una relació econòmica i cultural forta amb el riu. Si, actualment, només adoptem la solució universal i simplista per a la renovació dels marges, renunciem a la transversalitat històrica. Creem un model de *relació ciutat-riu* contemporani, que oblida el passat històric i ens priva d'una mirada geogràfica. I això és l'important! Els valors col·lectius i històrics desapareixen, i qui s'apropia d'aquesta relació és, en definitiva, el diner. És un exemple de mala privatització. Es compra el dret a

monopolitzar la mirada. I, en el fons, aquestes solucions no deixen de ser una “moda”. D’aquí deu o vint anys hauran “passat de moda”. Seran obsoletes. Per això és tan important que aquests models siguin reversibles.

A: La vostra opció, doncs, serien els models que puguin ésser adaptables als nous temps...

B: Els models de façana fluvial han de permetre l’evolució i la funcionalitat de nous usos. Però no han de ser una recepta universal. Les receptes universals no serveixen. Sovint vaig a Espanya per a conèixer-la més profundament. Recordo, fa un temps, que vaig anar a visitar Galícia. Les *rias*, amb els pescadors i els seus tràfecs, un accés lliure a les platges... Era un paisatge preciós. Això ha canviat totalment. S’ha artificialitzat amb formigó i mobiliari urbà. Imagina’t: un paisatge històric mor a canvi d’un passeig de dos quilòmetres per als ciutadans. És important, doncs, que aquestes actuacions siguin reversibles i plàstiques, per poder canviar-ne el rumb... Per tant, des d’una òptica crítica, trobo que és pretensió un determinat tipus d’urbanisme d’avui dia. Un urbanisme que fabrica problemes i oblida la història local.

A: Davant la complexitat de la situació, quin seria el factor clau per a la reconquesta dels espais urbanofluvials? El polític?

B: Un bon polític, si és que existeix, s’adona de les diferents dimensions dels problemes, i tradueix els seus capteniments en actes. En el cas dels rius, el polític hauria de conèixer la dimensió social dels rius i la seva importància històrica; també, l’econòmica. Els principals agents econòmics d’un riu són els mateixos ciutadans, que en són usuaris.

A: Però, en el cas de Lió, l’aprovació del “Plan Bleu” va tenir un suport polític al darrere, no és així?

B: En el cas de Lió, l’alcalde Gérard Collomb, que encara ostenta el càrrec, va fer l’esforç de llegir-se el *Plan Bleu* que s’havia aprovat als anys noranta. També va llegir els articles que anaven apareixent sobre aquest tema a la *Revue de Géographie de Lyon*. És evident que el *Plan Bleu* va ser un projecte polític. L’origen del canvi el podem situar als ciutadans que vivien als *péniches-habitations* al llarg de la façana. Hi eren allà des de feia trenta anys.

És important veure, en aquest procés, que les autoritats de Lió passen d'una simple anàlisi de fets a l'acció. A Lió, en el seu moment, es va captar de forma intel·ligent la tendència que, a tot el món, començava a produir-se amb la renovació de les façanes. Va ser tota una cadena d'esdeveniments. El *Plan Bleu* també va ser obra, en part, d'un professor format a Lió, Jean Pelletier. Ell va aconseguir molts adeptes a la seva visió del riu. Ara bé, el cas del riu Saona és diferent; fins i tot tècnicament és molt més complex.

A: També és diferent respecte segons el marge fluvial al qual ens referim. El marge dret del Roine no ha rebut el mateix tractament que l'esquerre...

B: És evident. Bàsicament perquè el pas de l'infraestructura Axe Nord-Sud ho ha impedit històricament. De fet, el marge dret és la idea de façana fluvial que es tenia als anys setanta. No és tan antic! Aquesta autovia travessa tota la ciutat de Lió. Els marges conserven els anomenats *bas-ports*. T'imagines, però, desviar i eliminar l'autovia? O modificar-ne el recorregut, i que passés des de la Croix-Rousse fins a la confluència dels dos rius? Seria impensable; en resultaria una dissimetria evident. Una solució semblant a la dels Berges du Rhône a la riba dreta és impossible. És així com funciona, de fet, el sistema humà: prioritant unes opcions sobre unes altres.

A: Abans del "Plan Bleu" de 1991, hi ha altres documents de planificació urbanística similars? Quina és la diferència fonamental entre la primera versió i la segona, de 1998?

B: Abans de la primera versió del *Plan Bleu*, no hi ha cap pla similar. El que hi ha són petites iniciatives, a les quals podem afegir els diferents usos que els ciutadans, de manera individual, feien de les ribes. Un d'aquests usos són els *péniches-habitations* que abans comentàvem. D'altra banda, la diferència fonamental entre la primera i la segona versió és que aquesta última ofereix una visió més global. Més global i més centrada en el paisatge. Per exemple, incorpora l'estudi del paisatge del riu Saona. És un pla més integrador en aquest aspecte. Lògicament, també incorpora certes revisions i actualitzacions de la primera versió.

A: Després de l'èxit dels Berges du Rhône, avui podem parlar d'un altre projecte, Rives de

Saône, que en aquests moments s'està desenvolupant i executant. Quina és la vostra opinió, sobre aquesta nova iniciativa urbanística?

B: No he tingut l'ocasió encara de llegir el projecte urbanístic, però les obres van endavant i els efectes són observables quan un passeja vora el riu Saona. Com bé saps, Lió va néixer vora el riu Saona. Però les circumstàncies d'un riu i de l'altre són diferents. Els marges del riu Saona sempre s'han considerat, a més, com un element de protecció dels immobles, principalment perquè estem parlant d'un espai urbà de gran valor patrimonial. En definitiva: el paisatge del riu Saona és un paisatge amb elements fonamentalment urbans, sense un protagonisme clar dels valors ecològics. També és important dir que històricament hi ha hagut problemes vinculats amb els aparcaments subterranis, que s'inundaven periòdicament. Què és el que manca, actualment, als marges del Saona? No pas gran cosa. Però cal tenir en compte que la rehabilitació dels seus marges és una tasca complicada, perquè és un espai amb molta història i amb un risc tradicionalment lligat a les crescudes i les avingudes.

A: Permeteu-me una pregunta final. Tenint en compte el cas de Lió i les diferents experiències esmentades al llarg de l'entrevista, ¿penseu que hi pot haver un model de façana fluvial que pugui funcionar i ésser aplicable de manera universal?

B: No, absolutament. Estic totalment en contra del concepte universalitzador de *waterfront*. L'he criticat arreu del món. El concepte de *waterfront* obeeix a una sèrie de lògiques econòmiques i globalitzadores que no respecten la identitat pròpia de cada espai. És un model, literalment, "copiat". Vaig tenir l'ocasió, fa un temps, de visitar diverses ciutats xineses d'origen industrial, amb companys geògrafs d'allà, que em van mostrar els *waterfronts* que s'han construït en les últimes dècades. Va ser una sensació, literalment, horrible... Imagina't dics gegants en construcció, autopistes colossals i gratacels immensos. Un riu no pot estar "immobilitzat" entre infraestructures de comunicació o gratacels. Tracta d'imaginar-te, per un moment, aquest paisatge fluvial xinès fa només uns anys, amb un accés lliure a l'aigua, amb petits comerciants que, amb les seves embarcacions, recorrien el riu amunt i avall... Hi havia una concepció *cultural* de l'aigua. Aquesta "especificitat" del paisatge, aquesta "identitat local", malauradament, s'ha deixat perdre sense més ni més. A nivell personal, doncs, no puc sinó estar totalment en contra d'aquests processos. I, tal com t'he dit abans, i com a geògraf, els he criticat arreu del món. I ho seguiré fent.

Entrevista al Dr. André Micoud

Sociòleg, director de recerca (Centre National de la Recherche Scientifique, CNRS) i director de l'associació Maison du Fleuve Rhône.

Cas d'estudi: Lió, el Roine i el Saona.
L'exemple paradigmàtic francès

ANNEX I. ENTREVISTES A TÈCNICS EXPERTS. ENTREVISTA NÚM. 6

Dimecres, 19 de març de 2014

10.00h del matí

Llar de l'entrevistat, a Rive-de-Gier (Saint-Étienne, Loire)

Duració de l'entrevista: 1h 40 min (*enregistrada*)

Idioma: Llengua francesa, traduïda i transcrita posteriorment al català

Format: *Oberta, a partir d'un qüestionari temàtic previ*

Transcripció: *Oberta i selectiva (extracció de fragments temàtics)*

Albert Santasusagna: El concepte de “relació ciutat-riu” es basa en les múltiples interaccions entre el sistema fluvial i el sistema urbà. És possible la seva combinació, tot i tractar-se de dos sistemes tan diferents i amb característiques tan diverses?

André Micoud: Per començar, és important dir que hi ha moltíssimes ciutats i pobles emplaçats als marges d'un riu o arran de mar. Posaria la mà al foc que la majoria de pobles i ciutats de tota Europa han nascut i crescut vora l'aigua. Aquestes ciutats hi neixen, bàsicament, per aprofitar-ne la possibilitat del transport. Un riu, de fet, és un camí de pas pràctic. D'altra banda, en la conjunció entre una ciutat i riu hi trobem, d'una banda, la *natura*; de l'altra, la *cultura*. I la ciutat és, en el fons, una “domesticació” de la natura, amb la transformació dels marges, la protecció davant del risc d'inundacions i la canalització dels cursos fluvials.

Des de fa aproximadament trenta anys, la societat ha descobert l'interès dels rius en el context urbà. A França, aquest interès és compartit, d'una banda, pel moviment ecologista, que ha creat associacions per a la protecció dels espais fluvials. D'altra banda, pels científics. I, poc a poc, associacions com la Maison du Fleuve Rhône han anat creixent i

adquirint un paper rellevant dins la societat. La *relació ciutat-riu* també ha tingut un interès important per als historiadors i els antropòlegs. Sobretot, en allò que podríem dir-ne la “construcció de la memòria”: la memòria de la gent que viu al costat d’un riu i que en viu les tragèdies. O bé, en un altre pla, la memòria del moviment obrer en el context de la industrialització. Uns i altres han descobert coses realment interessants: per exemple, la tradició de les *justes fluvials*, és a dir, els combats fluvials entre vaixells, sobre l’aigua. La *cultura de l’aigua* és, per múltiples motius, un camp d’exploració de primer ordre tant per als historiadors com per als antropòlegs.

AS: Sembla ser, però, que associacions que es dediquen a estudiar la relació entre l’home i la naturalesa, com l’extinta Maison du Fleuve Rhône, no passen pel seu millor moment. Quins han estat els seus principals objectius a nivell científic i social?

AM: L’objectiu d’aquesta associació ha estat fer reflexionar a la societat. Durant els anys noranta a França es creà el Centre pour une anthropologie du fleuve, per estudiar la *cultura fluvial*, la pròpia de la gent que habita les vores dels rius. De la mateixa manera que acceptem que la gent que viu a la muntanya té una sèrie de particularitats culturals, també ocorre amb els que viuen vora un riu, o vora el mar. Aquesta associació intenta conèixer a fons aquesta història, fa exposicions, publicacions...

I, d’aquesta manera, la gent recorda el passat del Roine. No és pas una voluntat nostàlgica, sinó que intenta teixir aliances i fer reflexionar a la *gent de l’aigua*. Es vol que els riberencs mantinguin el seu coneixement i la memòria dels espais que habitaven les generacions anteriors a ells. Fins i tot hem impulsat intercanvis culturals entre joves estudiants francesos i senegalesos, en el context d’assignatures com Geografia i Història. També hem organitzat *workshops* amb investigadors i estudiosos de la matèria. Han estat experiències interessants perquè hem creat una xarxa important entre museus, arxius i escoles, i han tingut èxit. Tristament, l’activitat d’aquesta associació ha acabat... La nostra activitat no era especialment cara, però la dependència de les subvencions era molt gran. Si la política fos més intel·ligent, no deixaria perdre oportunitats de difusió científica i cultural com la que ha representat la nostra associació.

D’altra banda, recordo molt bé que, a les nostres exposicions, la gent ens recordava que, quan eren petits, els rius eren espais on hi anaven a pescar, a divertir-se, a banyar-se... I

així, poc a poc, la gent va començar a obrir els ulls. En la meua opinió, quan la Compagnie Nationale du Rhône (CNR) canalitza el riu, i fa passar les infraestructures de comunicació pels marges urbans, les ciutats acaben donant l'esquena a l'espai fluvial. I, davant d'aquesta situació, van començar a aparèixer projectes interessants als marges fluvials de ciutats com Lió, Bordeus, Nantes... que redescobreixen els rius a la ciutat, i impulsen activitats com el turisme, en els mateixos espais on abans hi havia una gran importància el transport fluvial. Cal dir, però, que probablement aquests projectes no responen al sentit últim de l'ecologisme. En el fons, parlem d'una natura diferent, una mena de *natura artificialitzada*. Els rius han estat canalitzats, transformats.

AS: D'acord amb el que comenteu, podem afirmar, doncs, que des dels anys setanta fins a l'actualitat, hi ha un procés de "reconquête sociale" dels rius, amb la intervenció urbanística a les façanes fluvials, que han estat en certs casos completament renovades. Si parlem, en termes propis de la llengua francesa, de "reconquête", significa que hem de conquerir "allò perdut". Què és, exactament, el que hem perdut? I on podem situar l'origen de tot aquest procés?

AM: El que s'havia perdut, en molts casos, és l'interès per l'entorn fluvial. Moltes ciutats i molts pobles s'havien desinteressat del tot dels rius; dels seus propis rius. Hi ha, però, països en els que no podem parlar estrictament de "reconquesta": possiblement Alemanya o Anglaterra han tingut una tradició més curosa amb els rius. En el cas dels països mediterranis com França i Espanya, sí. En el cas espanyol, la tradició enginyeril franquista ha tingut molt de pes. I encara actualment es debat sobre el Pla Hidrològic Nacional (PHN). Fixa't que una de les primeres decisions del govern Zapatero va ser derogar aquest pla per les determinacions a l'Ebre. El tema de l'Ebre, a Espanya, porta molta cua. Universitats implicades, manifestacions... I a França, el Roine ha estat completament canalitzat. Penso que l'automòbil ha tingut un paper preponderant, en detriment de l'accés al riu. S'han fet dics, canals, rescloses... Una plena "domesticació" del riu. En aquest context, és indubtable que la "reconquesta" ha aconseguit que les façanes fluvials tornessin a tenir valor.

El cas concret de Lió és especial. No sé si has vist fotografies antigues dels aparcaments de cotxes al llarg de la façana. En el seu moment, hi va haver moltes peticions al consistori

perquè es canviés el model. I tothom, quan es va fer el parc, els Berges du Rhône, va estar content. “Magnífic!”, deien. I això s’ha anat fent i reproduint en d’altres indrets de França, com a Bordeus. Hi ha comerç, hi ha restaurants... És magnífic. En el fons, també hi ha hagut una estratègia de *màrqueting territorial*. Tenir en compte el riu era tenir en compte la seva imatge, la seva publicitat... i també la seva identitat. També és una qüestió d’identitat.

AS: Una “identitat” que marca molt la història de França, no és així? La divisió administrativa de França coincideix enormement amb la delimitació de les seves conques hidrogràfiques. De fet, per venir aquí, he passat del Département du Rhône al Département de la Loire...

I tant! França històricament fa coincidir els límits hidrogràfics amb els límits administratius. La cultura francesa és una cultura essencialment fluvial. Hi ha excepcions, però la majoria de departaments tenen nom de riu. Comprendre l’administració de França és comprendre, també, les seves divisions hidrogràfiques. I això és complex, sens dubte.

AS: Heu fet referència al projecte dels Berges du Rhône, una operació urbanística que neix amb una concepció diferent de l’aprofitament social dels rius gràcies al “Plan Bleu”, que s’aprova als anys noranta. Quin va ser l’origen d’aquest canvi, en el cas de Lió?

AM: Hi ha molts factors en joc: polítics, científics, de *màrqueting territorial*... Primer de tot has de tenir en compte que Michel Noir, que fou alcalde de Lió des de l’any 1989 fins al 1995, va ser un visionari. Ell va ser l’alcalde que, per exemple, va aprovar el projecte d’il·luminació pública de Lió. Si has passejat mai per Lió a la nit, veuràs que és fantàstic. En aquest sentit, s’opina que Noir era ecologista, i per això va afavorir el debat científic i social sobre la renovació i regeneració dels antics molls. En tot cas, penso que Noir va tenir molt en compte la dimensió natural del riu, a diferència d’altres sectors polítics que consideraven que no fos important ni prioritari reformular i repensar aquests espais.

Després de l’alcaldia de Noir, va venir Raymond Barre, que va ser alcalde fins l’any 2001. Barre va ocupar, durant la seva trajectòria, diversos càrrecs polítics molt importants. I ell tenia en ment convertir Lió en una ciutat de nivell internacional. Això també va influir en les decisions posteriors que es van prendre. I després de Barre, Gérard Collomb va ocupar l’alcaldia, fins als nostres dies. Collomb és el responsable d’implementar, finalment, un

projecte material, els Berges du Rhône. Però prèviament a ell, hi ha una història que comença als noranta amb el *Plan Bleu*, i amb Noir com a alcalde.

En aquest sentit, un altre factor important a tenir en compte és el del debat polític i social sobre la nova localització de la zona portuària a la ciutat, i també el model de transport fluvial de la ciutat. Sembla ser que les autoritats polítiques municipals mai han estat favorables a potenciar el trànsit fluvial. El turisme fluvial encara, avui dia, és força limitat, comparat amb d'altres ciutats fluvials. A nivell francès podríem, fins i tot, afirmar el mateix. No hi ha una comprensió veritable de la navegació i el turisme fluvial. Fixa't que el riu Saona, a Lió, té una línia d'embarcacions, les *navettes*, que fan un circuit que va a parar als grans magatzems de la Confluence. Però és iniciativa privada! Sembla ser que no hi ha una voluntat política d'impulsar iniciatives d'aquest tipus des de l'òrbita pública.

Lió hauria de ser una ciutat de turisme fluvial de primer ordre, i no ho acaba de ser. S'haurien de desenvolupar i impulsar molts més serveis a la façana, més enllà del sistema de parcs, que ja funciona. Per exemple, a París funciona molt bé una iniciativa que es basa en mercats fluvials. Diverses embarcacions, els *péniches*, conflueixen al Sena parisenc per a vendre tot tipus de productes, menjar i beguda. Hi ha moltes idees d'aquest tipus que funcionarien i poden desenvolupar-se en el context de Lió. Pensa, també, que es podrien explotar molt més les *péniches-habitations*. Hi ha molta demanda, no només per a viure-hi, sinó per a fer-hi restaurants, sales de ball, bars... A molta gent li agrada participar d'aquestes iniciatives, i funcionen molt bé les que hi ha. Se'n podrien fer moltes més!

AS: És increïble, però, la gran quantitat de gent que desenvolupa activitats diverses als Berges du Rhône o a la riba del Saona: la gent passeja, la gent hi fa esport, la gent hi fa festes, la gent s'hi diverteix... És també un punt de reunió per a persones de diferents orígens i edats. Sembla que si obrim l'espai fluvial, la naturalesa, a la societat, la societat respon de manera formidable. Podem dir que aquesta resposta és, en el fons, una traducció material de la "biofilia" de Wilson? La societat necessita sentir espais de natura a prop?

AM: Penso que els espais públics creats a la vora d'un riu són, en el fons, espais de llibertat. I no n'hi ha gaires. La gent, quan plega de treballar, necessita espais per a caminar, per a deixar-se endur, per a distreure's. Els Berges du Rhône són espais fàcilment

accessibles, i presents a tota la ciutat, o almenys en una gran part de Lió. Sempre hi són, sempre hi pots accedir. A diferència dels grans parcs històrics, com el Parc de la Tête d'Or, de gran superfície i que acullen, sobretot, un públic infantil durant els caps de setmana, els Berges du Rhône són espais del dia a dia. La seva proximitat, la seva disponibilitat, la seva immediatesa, són la clau de del seu èxit. Són espais inalterables. La naturalesa és allà.

El riu a la ciutat és naturalesa accessible i disponible. Per bé que és una naturalesa certament artificial. Són espais de naturalesa múltiple i diversa, amb peixos, ànecs, i altra fauna. I el riu també és un espai de meditació personal i d'observació. El paisatge canvia al llarg de l'any. És un espai vivent, un espai simbòlic. La sociologia estudia aquest aspecte: l'articulació entre la natura i la gent que la viu de més a prop. Hi ha gent que viu vora grans muntanyes, hi ha gent que viu prop de rius, prop del mar... No és pas necessàriament el mateix tipus de gent. El riu, a la ciutat, quan es valoritza, canvia la percepció de la gent. Multiplica les experiències. La *biofília* n'és un exemple.

AS: Estem acostumats, des de la ciència, a definir un curs d'aigua a partir de les seves característiques físiques, geomorfològiques i ecològiques. Però no podem oblidar les perspectives de les ciències socials. Com poden ajudar, l'antropologia o la sociologia, a un millor coneixement del riu i de la relació del riu amb la societat humana?

AM: Un dels objectius de la sociologia és l'estudi de la relació entre l'home i el medi. La sociologia neix amb l'objectiu de resoldre aquesta problemàtica, que comparteix amb l'antropologia o la geografia humana. El que vol també és determinar com les formes humanes s'adapten al medi. Montesquieu és un dels artífex de la *théorie des climats*, que sosté que el clima d'un territori pot influir sobre la naturalesa humana de la societat. És una teoria determinista. La sociologia s'ocupa d'això. L'espai físic, l'espai natural, l'espai biològic ha estat i està en crisi. El progrés, des de l'esplendor industrial, ha permès l'emancipació de l'home. Però això ha topat directament amb els fonaments de la naturalesa. L'home ha intentat "domesticar" la natura. Però els diferents problemes globals actuals, relacionats amb el canvi climàtic, la pol·lució o la pèrdua de biodiversitat, porten a col·lació una mena de "reviscolament de la naturalesa". La naturalesa diu que no es deixa domesticar. I és el moment en què una ciència com l'ecologia contesta la sociologia i la

resta de ciències socials. Cada civilització depèn de la naturalesa i hi estableix una relació. I això és un fet que intenta explicar i descriure la sociologia.

AS: Un ecologista podria pensar que el cas d'estudi que ens ocupa, els Berges du Rhône, és un bon exemple de gestió del riu per a l'aprofitament social, però que és discutible des del punt de vista ambiental. Nosaltres, però, parlem d'espai urbà. Des del punt de vista de la sociologia, com podem comprendre la diferència i la complexitat entre "artificialitzar la naturalesa" i "naturalitzar l'artifici"?

AM: Bé, d'entrada hem d'acceptar que els projectes de "reconquesta" de les façanes fluvials no tenen com a principal objectiu la millora total dels aspectes ecològics. Hi ha una indubtable presència en aquests projectes, dels vectors de "flora" i "fauna", però en el fons parlem d'una "naturalesa artificial". Ara bé, si parlem al nivell de la conca hidrogràfica del Roine, sí que hi ha programes de restauració hidrològica i ecològica, per a recuperar, per exemple, els *lônes*, els antics braços fluvials. Certament, hi ha estructures hidràuliques potents, com preses i rescloses. Tanmateix, aquests projectes intenten revertir i millorar aquesta situació. És evident que, fora del context estrictament urbà de Lió, hi ha zones menys transformades, espais que podríem considerar com a "més naturals". Tot i això, convé subratllar que mai no es tracta de zones del tot verges.

D'altra banda, quina és la diferència entre l'*artifici* i la *natura*? Hi ha un filòsof francès, Gilbert Simondon, que m'agrada molt, i que diu que "és artificial tot allò que necessita l'acció contínua de l'home per tal d'existir". Simondon també és el primer filòsof que parla del *mode d'existència dels objectes tècnics*. I remarca que un *objet de technique* és aquell objecte que funciona tot sol. I parla, també, de l'*artificialització vivent*. Un exemple d'això, en relació amb els organismes genèticament modificats (OGM): la selecció d'una varietat d'espècie vegetal, per al nostre exclusiu interès. Això no serà una altra cosa, en el fons, que un objecte artificial, construït. Podran ser més naturals, o més artificials, però seran objectes construïts. Això serà una de les qüestions més importants dels propers anys: quins són els límits entre "allò natural" i "allò artificial"? No serà fàcil. Com decidirem, col·lectivament i democràticament, quins són aquests límits? Un riu, en el fons, és un bon exemple. És un objecte artificialitzat. I l'aigua, i el seu ús, també. L'aigua que rebem a les nostres cases, després d'utilitzar-la, esdevé un objecte plenament artificialitzat...

AS: Permeteu-me un apunt final. D'acord amb el que comenteu, podríem interpretar que, per exemple, els Berges du Rhône són una tipologia de “cyborg”...?

AM: Sí, i tant! Meitat artificial, meitat natural. Sens dubte, un aparcament de vehicles a l'aire lliure, que era l'ús majoritari dels marges fluvials fa unes dècades, és un ús més “artificial” que un sistema de parcs i jardins. Però, ¿com “connectar” aquest nou sistema, indefectiblement artificial encara que parlem de “parcs i jardins”, amb un sistema natural com un riu? És una qüestió veritablement complexa i difícil de resoldre...

Entrevista al Dr. Hervé Tronchère

Investigador en Geoarqueologia al Service archéologique de la Ville de Lyon i al Laboratoire Archéorient (UMR 5133, CNRS i Université Lumière Lyon 2).

Entrevista al Sr. Stéphane Gaillot

Geomorfòleg del Service archéologique de la Ville de Lyon

Cas d'estudi: Lió, el Roine i el Saona.
L'exemple paradigmàtic francès

ANNEX I. ENTREVISTES A TÈCNICS EXPERTS. ENTREVISTA NÚM. 7

Dijous, 27 de març de 2014
10.00h del matí
Service archéologique de la Ville de Lyon (Lió)

Duració de l'entrevista: 1h (*enregistrada*)
Idioma: Llengua francesa, traduïda i transcrita posteriorment al català
Format: *Oberta, a partir d'un qüestionari temàtic previ*
Transcripció: *Oberta i selectiva (extracció de fragments temàtics)*

Albert Santasusagna: Quins són les vostres perspectives de recerca arqueològica en el context de la ciutat de Lió? Quina dimensió i quina importància tenen els elements arqueològics a Lió? Com ha de treballar l'arqueologia en conjunció amb l'urbanisme?

*Hervé Tronchère: El nostre lloc dins l'arqueologia és, bàsicament, com a professionals de la geomorfologia. De fet, tenim molt en comú amb els companys estrictament arqueòlegs. Podríem parlar, per tant, d'una geoarqueologia. Des del punt de vista general, nosaltres treballem, integrats dins l'administració pública, allò que podríem caracteritzar com a *arqueologia de l'aigua*.*

*Stéphane Gaillot: L'arqueologia està directament relacionada amb l'urbanisme. A partir de l'*arqueologia programada*, gestionem conflictes amb certs espais que, per a l'urbanisme, estan destinats a una sèrie d'usos concrets, com pàrquings subterranis o construcció d'edificis. La gestió i la conservació del patrimoni és una de les nostres tasques.*

H: L'*arqueologia preventiva* és una de les nostres funcions més importants. Tal com diu el meu company, abans de la construcció d'un aparcament, d'un edifici o fins i tot d'una autovia, és necessari saber si hi ha vestigis materials importants. I, durant la construcció, a vegades també se'n troben. Normalment el que primer fem és una diagnosi, per verificar si realment hi ha vestigis. Si hi són, és important documentar-ho i, en casos excepcionals i segons com sigui la troballa, procedim a retirar-los perquè puguin ésser gestionats des d'un museu.

S: El nostre objectiu és preventiu, hem de treballar abans de l'edificació. Abans de la pròpia construcció hem de ser prou hàbils per identificar les restes en qüestió i donar-los una diagnosi correcta.

A: I, en el context del Lió, quins són els elements arqueològics més importants i interessants?

S: A Lió tenim l'anomenada Carte archéologique que recull tots els riscos per a l'urbanisme i per als planificadors, que saben que en el cas d'una operació immobiliària han de contactar, com a mínim, amb un servei d'arqueòlegs a fi de conèixer l'existència o no de vestigis. Hi ha zones, però, on no hi fem "arqueologia". Aquestes zones són les perifèriques, exteriors a la ciutat de Lió. Per què? Doncs perquè aquest document, la Carte archéologique, no ho contempla, perquè s'ha especialitzat en la zona estrictament urbana. És una de les seves limitacions. Crec que en una trentena d'anys, això estarà regulat. Hi ha certes zones perifèriques, planes i d'una fesomia predominantment natural, com per exemple a l'est de Lió, on segurament hi trobaríem vestigis històrics interessants.

H: Evidentment, la "ciutat" de Lió d'avui no coincideix, estrictament, amb la ciutat antiga o medieval. Certes zones que ara no són "ciutat", abans sí que ho eren. Per tant, necessàriament cal un estudi d'aquests espais; no podem concentrar-nos exclusivament a l'espai urbà actual.

S: Sovint, es pensa i es parla molt del Vieux Lyon, i dels barris adjacents, que són els que acullen una part molt important de la història de la ciutat. Però es deixa de banda l'est de Lió, on considerem que hi poden haver vestigis molt interessants.

H: A vegades, les possibilitats de trobar determinats vestigis disminueixen perquè es troben en zones que presenten una ocupació urbana molt intensa. I fa falta explorar molt més profundament aquests espais.

A: Vosaltres sou arqueòlegs i geomorfòlegs. Des de la vostra disciplina i posició científica, creieu que podeu ajudar a comprendre millor la relació entre un riu i una ciutat?

S: La geomorfologia ajuda l'arqueologia en un sentit pràctic: els antics traçats dels cursos fluvials, i els seus desplaçaments verticals i horitzontals, han d'ésser considerats també pels estudis arqueològics. Per tant, un geomorfòleg ajuda, amb l'estudi de la dinàmica fluvial, a desxifrar possibles espais d'ocupació antiga i, per tant, amb presència potencial de vestigis. Parlem d'estudis integrats. Estudiem les avingudes episòdiques dels rius, però, també, la ubicació, els llocs d'assentament dels antics pobladors. Aquests assentaments antics a Lió se situen a les parts altes, als turons, precisament per evitar les avingudes.

H: Com a professionals, hem de saber distingir entre allò que és produït per fenòmens naturals i allò que és fruit de l'ocupació dels pobladors. Tractem de conèixer els espais de llibertat i les planes d'inundació, i a la vegada conèixer com es construeix el paisatge humà. La nostra missió és reconstruir històricament quines han estat les respostes de la societat humana a la dinàmica fluvial.

A: En aquest sentit, Lió és coneguda com la ciutat del Roine, però neix prop del Saona. Per què els primers pobladors decideixen instal·lar-se lluny del Roine?

H: Bé, la ciutat antiga de Lió apareix, primerament, al turó de la *Fourvière*, prop del Saona però amb unes condicions suficientment elevades i allunyades del riu. No tenim coneixement de civilitzacions més antigues, i per tant, en aquest sentit, no podem ser deterministes. Però, en línies generals, a partir del Període Antic, la ciutat de Lió va creixent i va colonitzant la plana al·luvial, que en el fons és estratègica. La confluència entre el Roine i el Saona és un punt enormement estratègic per a la implantació humana i de cara al control del transport de mercaderies de nord a sud. També per a l'aprovisionament de tot tipus de productes i materials.

S: En aquest sentit, voldria fer algunes reflexions. La primera és que hi ha un historiador medievalista que ha dedicat nombrosos treballs a estudiar el desenvolupament de Lió i del Roine, que és Jacques Rossiaud. També hi ha treballs veritablement magnífics, en aquest sentit, com l'obra *La Saône, axe de civilisation*, publicada l'any 2001, i sota la direcció de grans geògrafs com el Dr. Jean-Paul Bravard. A Lió hi ha veritablement un interès per a conèixer el passat fluvial i la relació entre la ciutat i els seus dos rius, des de disciplines com l'arqueologia, la història i la geografia. D'altra banda, també voldria comentar, des d'un punt de vista més reflexiu, que seria interessant saber l'opinió dels urbanistes sobre quan podem començar a considerar Lió com una "ciutat". Realment, en el context de la història antiga i la protohistòria, és el mateix tipus de "ciutat" que ara mateix? Em fa l'efecte que no. I el gran desenvolupament i expansió urbana de Lió, al llarg dels darrers segles, ¿també construeix "ciutat" en el sentit que l'entenem avui? És un aspecte complex i que cal considerar adequadament.

H: Aquesta problemàtica és interessant quan parlem de la relació ciutat-riu. L'important és tenir una visió integrada des de l'administració, que va més enllà d'allò local: la canalització del riu, el control de les avingudes, el tipus de solució urbanística en cada espai i a cada moment... La lògica i la manera en què la ciutat s'aproxima al riu és diferent en cada moment de la seva història.

S: Bé, també hem de tenir en compte que el riu Saona era, per les seves condicions hidrològiques, molt més fàcil de travessar d'un marge a l'altre. I també és important dir que el Roine ha funcionat, durant molt de temps, com una frontera física entre Lió i altres municipis com La Guillotière, que ara forma part de la ciutat, però temps enrere no.

H: Exacte, el Roine és una frontera històrica. A vegades potser la visió geogràfica és una mica determinista: és cert que uns pobladors s'instal·len a un turó per allunyar-se de l'aigua però, a la vegada, tenir-la a prop. No podem oblidar, tanmateix, que des de l'antiguitat per Lió han passat diferents pobles, tres o quatre, com els mateixos gals. I ells també han tingut una visió política de com s'ha d'estructurar una ciutat. Això també ha influït en la forma d'ocupació. No hem de tenir una visió excessivament determinista.

S: Certament, a vegades certes visions geogràfiques o sociològiques cauen en el determinisme. Tenen sentit fins a un cert punt, però hi ha elements de discussió que també cal tenir en compte. Lògicament, viure prop d'un riu té molts avantatges, com per exemple la provisió alimentària.

H: Exacte, i té lògica. La mateixa aigua, com a recurs plenament accessible. Els àrids, per a la construcció. Hi ha pedreres i altres materials per a poder-los treballar i utilitzar. I també les aigües corrents per al transport de mercaderies, molins, activitats potser més industrials... Però en el cas de Lió hi pot haver, també, altres elements a tenir en compte. Per exemple, als turons de la Fourvière i la Croix-Rousse hi havia, en el seu moment, fonts d'aigua més pura que no pas les aigües corrents del riu Saona. I potser era interessant per a instal·lar-s'hi per a tenir accés a aquesta aigua més pura; més que no pas a la riba. Per tant, recursos i factors locals poden haver influït també en la posició estratègica dels pobladors.

S: Pensa que les restes més antigues les trobem al turó de la Fourvière. Però a partir d'aquí, els pobladors, al llarg del temps, van descendint el turó i avancen fins a la Presqu'île i la confluència entre el Roine i el Saona.

H: I els dos rius eren veritablement diferents quant al seu comportament hidrològic. El Roine, tradicionalment més violent, amb més cabal, i amb més avingudes al llarg de la seva història. Era un riu que presentava molts més riscos que no pas el Saona. L'àrea d'influència del Saona era més habitable en aquest sentit. I cal no oblidar que el barri situat a la part més meridional de la Presqu'île, a la confluència, és un barri completament artificial. La pressió urbana i els mitjans tecnològics del segle XIX ho van permetre.

A: Així doncs, tota la zona sud a partir de l'estació ferroviària de Perrache, és completament artificial, és terreny guanyat al riu?

S: Sí, de fet això t'ho pot explicar molt bé el mateix Hervé perquè viu allà. Els illots del Roine i del Saona a la confluència es van anar reblint d'altres sediments i es va aconseguir una plana compacta.

H: El comportament morfodinàmic del Roine i el Saona és responsable de la creació de braços fluvials i illots, que en el seu moment, i gràcies a l'acció de l'home, es van anar substituint per una plana reblerta de sediments. Això va ser al llarg del segle XIX. Hi ha documentació cartogràfica que ho testimonia. La Presqu'île és un exemple clar de la interacció entre la dinàmica fluvial i la dinàmica antròpica vinculada a la pressió urbana. L'home va voler domesticar i controlar la confluència. I també cal tenir en compte que al llarg del segle XIX també hi va haver fortes crescudes, que van inundar aquest espai.

A: Parlem de Lugdunum, el nom antic de Lió. Es diu que la xarxa d'abastament d'aigua potable de Lugdunum era comparable a la de Roma. Com estava format aquest sistema? Com eren els primers aqüeductes?

H: Efectivament, hi havia quatre grans aqüeductes a Lió, i que anaven a parar a la Fourvière. Nosaltres, de fet, hem investigat recentment sobre el paper dels recursos hídrics i la relació amb els aqüeductes de Lió. Hem generat cartografia per a comprendre la situació i la distribució d'aquests canals. El que hem conceptualitzat és que hi ha tota una sèrie de fonts de recursos hídrics importants a Lió: primer de tot, sens dubte, el Roine i el Saona; i entre els dos, tota una xarxa fluvial; i també les surgències d'aigua a la Fourvière i la Croix-Rousse. També, lògicament, la precipitació, i els mateixos aqüeductes, que anaven a buscar l'aigua de ben lluny, a més de quatre-cents quilòmetres. De fet, la gestió de l'aigua a Lugdunum era una gestió integrada: hi havia una distribució pública i cada edifici tenia, també, la seva pròpia cisterna. Per tant, ús públic d'una banda i ús individual i personal de l'altra. Aquesta és la dimensió social de l'aigua, de fet.

A: He llegit que els ciutadans de Lió, a l'Edat Mitjana, no utilitzaven pas els aqüeductes. I que hi ha diferents explicacions al respecte.

S: Els aqüeductes són destinats a altres usos, com l'agricultura. Podria ser que a Lió en funcionessin certes parts, però de forma general no. Quan la civilització gal·loromana ja no té prevalença i aquestes estructures canvien, canvia també l'estructura social. Tot i així, encara hi ha moltes coses que, com a científics, desconeixem.

A: A banda del rebliment i l'artificialització de la confluència, hi ha altres canvis morfodinàmics que calgui esmentar, en el context de Lió i els seus dos rius?

S: En línies generals, el més important és saber que, durant el Període Antic, la colonització i ocupació humanes comencen prop del riu Saona i adopten els dos turons propers com a referència, el de la Fourvière i el de la Croix-Rousse. A partir d'aquí, la colonització del marge esquerre del Roine és, sobretot, progressiva. És una evolució molt més recent, sobretot influïda per les crescudes del Roine, i que comporta grans riscos. En aquest sentit, el Dr. Jean-Paul Bravard explica que, de forma també progressiva, les ciutats situades a la plana al·luvial del Roine es van adaptant a les seves crescudes durant la Petita Edat de Gel. Hi ha menys crescudes del Roine i és més factible ocupar aquests espais, que esdevenen més estables.

H: En aquest sentit, un dels canvis recents que hem de tenir també en compte és la canalització i la reducció d'espais de llibertat a Miribel-Jonage. Però, en línies generals, el que coneixem del Període Antic ens fa dir que, sens dubte, Lió neix vora el riu, el Saona, gràcies a una sèrie de factors locals, i que es va estenent fins al Roine, a mesura que també n'artificialitza la confluència. I, d'aquesta manera, arribem al Lió d'avui.

ANNEX

II

**LLISTAT DE PUBLICACIONS
DERIVADES DE LA RECERCA**

a) Artículos a revistes científiques

Autors (p.o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**; TORT DONADA, J.

Títol: “Notas sobre el tratamiento urbanístico de la fachada fluvial del río Ter en Manlleu en el último medio siglo”

Revista: Cuadernos Geográficos

Editorial: Universidad de Granada

Data: 2015

Núm. 54 (1)

Pàgs: 27-44

Disponible on-line a: <http://revistaseug.ugr.es/index.php/cuadgeo/article/view/2256/3225>

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**; TORT DONADA, J.

Títol: “Urban planning in riverfront areas. A case study of a Mediterranean city: Terrassa (Catalonia, NE Spain)”

Revista: Miscellanea Geographica

Editorial: University of Warsaw – Faculty of Geography and Regional Studies

Data: 2015

Núm. 19 (3)

Pàgs: 14-21

Disponible on-line a: <http://www.degruyter.com/view/j/mgrsd.2015.19.issue-3/mgrsd-2015-0015/mgrsd-2015-0015.xml>

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**

Títol: “Aproximació geogràfica al conflicte urbanístic de la Devesa de Manlleu”

Revista: AUSA

Editorial: Publicacions del Patronat d’Estudis Osonencs

Data: 2014

Núm. 173 (26)

Pàgs: 705-722

Disponible on-line a: <http://www.raco.cat/index.php/AUSA/article/view/282780>

---

b) Llibres i capítols de llibre

Editors (p. o. de firma): SIMEONOVA, V.; **SANTASUSAGNA RIU, A.**; LOSADA, J.; YÁÑEZ, S.

Títol del llibre d’actes: EJIG Conference Proceedings. Libro de Actas del Congreso EJIG. Llibre d’Actes del congrés EJIG.

Congrés: Encuentro de Jóvenes Investigadores en Geografía y Estudios del Territorio (EJIG 2014)

ISBN: 978-84-606-6975-3

Disponible on-line a: http://issuu.com/ejig2014/docs/actas_ejig_2014

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**
Capítol de llibre: “El paisaje agrofluvial del Ter medio (Cataluña). La Devesa de Manlleu”
Libro: MOLINERO, F.; TORT, J.; OJEDA, J. F. (coords.): Atlas de los paisajes agrarios de España, Tomo II
Editorial: Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente
Fecha: 2014

Autors (p. o. de firma): PAÛL, V.; BARRIENDOS, M.; **SANTASUSAGNA RIU, A.**
Capítol de llibre: “La huerta de Vilanova i la Geltrú (el Garraf, Cataluña). Un paisaje histórico de regadío frente al Mediterráneo”
Libro: MOLINERO, F.; TORT, J.; OJEDA, J. F. (coords.): Atlas de los paisajes agrarios de España, Tomo II
Editorial: Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente
Fecha: 2014

Autors (p. o. de firma): TORT, J.; **SANTASUSAGNA RIU, A.**; ALBAGÈS, M.
Capítol de llibre: “Les Garrigues: un paisaje de olivar en el borde oriental de la Depresión del Ebro”
Libro: MOLINERO, F.; TORT, J.; OJEDA, J. F. (coords.): Atlas de los paisajes agrarios de España, Tomo II
Editorial: Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente
Fecha: 2014

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**
Títol: “Per què no riu el riu? Estudi ecològic del riu Ter al seu pas per Manlleu”
Editorial: Institut de Ciències de l’Educació (ICE)
Pàgines: 170 p.
Data: 2010

c) Contribucions a congressos nacionals/internacionals i publicacions associades

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**
Títol: “Sobre el sentit i l’abast geogràfic de *ban* i *devesa* i la seva transcendència en la toponímia pirinenca”
Tipus de participació: Comunicació científica (oral)
Congrés: III JORNADA DE LA SOCIETAT D’ONOMÀSTICA (“L’ONOMÀSTICA DEL PIRINEU CATALÀ”)
Organitzador: Societat d’Onomàstica, Consell Cultural de les Valls d’Àneu
Publicació: Llibre d’Actes de la III Jornada de la Societat d’Onomàstica (“L’Onomàstica del Pirineu català”)

Lloc de celebració: Esterri d’Àneu

Data: 15-16 juny 2013

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**

Títol: “Río, ciudad y patrimonio. La ordenación de la fachada fluvial y urbana de Manlleu (Osona, Cataluña)”

Tipus de participació: Comunicació científica (oral)

Congrés: XV JORNADAS INTERNACIONALES DEL PATRIMONIO MARÍTIMO, FLUVIAL Y PESQUERO (“IDENTIDAD, TRANSPORTE, TURISMO, PAISAJES Y SOSTENIBILIDAD”)

Organitzador: Asociación de arqueología industrial INCUNA (Industria Cultura Naturaleza)

Publicació: Libro de Actas de las XV Jornadas Internacionales del Patrimonio Marítimo, Fluvial y Pesquero

Lloc de celebració: Gijón

Data: 25-28 setembre 2013

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.; TORT DONADA, J.**

Títol: “A propósito de la interfaz ciudad-río. Retos y oportunidades de los espacios fluviales urbanos”

Tipus de participació: Comunicació científica (oral)

Congrés: VIII CONGRESO IBÉRICO DE GESTIÓN Y PLANIFICACIÓN DEL AGUA

Organitzador: Fundación Nueva Cultura del Agua (FNCA)

Publicació: Libro de Actas del VIII Congreso Ibérico de Gestión y Planificación del Agua, disponible a: <http://revistas.lis.ulusiada.pt/index.php/8cigpa/article/view/355>

Lloc de celebració: Lisboa

Data: 23-25 octubre 2014

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.; TORT DONADA, J.**

Títol: “City-river interaction and associated problems of urban planning. A case study in a Mediterranean city: Terrassa (Barcelona, Catalonia, Spain)”

Tipus de participació: Comunicació científica (oral)

Congrés: IGU REGIONAL CONFERENCE 2014 “CHANGES, CHALLENGES, RESPONSIBILITY”

Organitzador: International Geographical Union (IGU)

Publicació: Sense publicació.

Lloc de celebració: Cracòvia

Data: 18-22 agosto 2014

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**

Títol: “La relación ciudad-río como expresión de la dualidad hombre-naturaleza. El caso del complejo geográfico Lyon-Ródano-Saona”

Tipus de participació: Comunicació científica (oral)

Congrés: VII COLOQUIO DE HISTORIA DEL PENSAMIENTO GEOGRÁFICO

Organitzador: Asociación de Geógrafos Españoles (AGE), Grupo de Trabajo de Historia del Pensamiento Geográfico, Instituto de Desarrollo Regional, Departamento

de Análisis Geográfico Regional y Geografía Física y Departamento de Geografía Humana (Universidad de Granada)

Publicación: Frolova, M. [ed.] (2016): *Relación entre la sociedad y el medio ambiente en la Geografía moderna*. Granada: Editorial Universidad de Granada [Colección Tierras del Sur].

Lloc de celebració: Granada

Data: 23-25 octubre 2014

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**; TORT DONADA, J.

Títol: “A propòsit del riu Mèder: de claveguera a l’aire lliure a curs fluvial renaturalitzat”

Tipus de participació: Comunicació científica (oral)

Congrés: II CONGRÉS DE LA SOCIETAT D’ONOMÀSTICA, “ONOMÀSTICA I IDENTITAT”

Organitzador: Societat d’Onomàstica, Universitat de les Illes Balears.

Publicació: Llibre d’actes digital, disponible a: http://slg.uib.cat/digitalAssets/375/375495_ii_jornades_onomastica_web_final.pdf

Lugar de celebración: Manacor (España)

Fecha: 24-25 octubre 2014

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**

Títol: “Mig segle (1960-2011) de transformacions urbanístiques i canvi d’usos a la façana fluvial del Roine a Lió (França)”

Tipus de participació: Comunicació científica (oral)

Congrés: I CONGRÉS DE L’AIGUA A CATALUNYA

Organitzador: Associació Catalana d’Amics de l’Aigua

Publicació: Llibre d’actes digital, disponible a: http://www.congressaiguacatalunya.com/aca/docs/cac2016/comunicacions/cac_2016_mig_segle_de_transformacions_urbanistiques.pdf

Lloc de celebració: Barcelona

Data: 18-19 març 2015

Autors (p. o. de firma): CATALÀ MARTICELLA, R.; **SANTASUSAGNA RIU, A.**

Títol: “La literature catalane comme ressource touristique. L’exemple de la fondation Josep Pla”

Tipus de participació: Comunicació científica (oral)

Congrés: LE TOURISME DE MÉMOIRE. UN ATOUT POUR LES COLLECTIVITÉS TERRITORIALES?

Organitzador: Commission “Tourisme et collectivités territoriales” du GRALE

Publicació: Rieutort, L.; Spindler, J. (2015). *Le tourisme de mémoire. Un atout pour les collectivités territoriales?*, Collection “GRALE”, Paris: L’Harmattan, ISBN: 978-2-343-07733-8 (376 p.)

Lloc de celebració: Clermont-Ferrand

Data: 9-10 abril 2015

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**; TORT DONADA, J.
Títol: “Rediscovering riverfronts as social spaces: the case of Manlleu (Ter basin, Catalonia, NE Spain). Changes in land use and urban planning”
Tipus de participació: Comunicació científica (oral)
Congrés: INTERNATIONAL CONFERENCE 2015 - WATERSCAPES AND HISTORIC CANALS AS A CULTURAL HERITAGE
Organitzador: University of Venice Ca'Foscari.
Publicació: Sense publicació

Lloc de celebració: Venècia

Data: 14-16 mayo 2015

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**
Títol: “La transformación urbanística de la Riera de les Arenes en Terrassa en el último medio siglo. Planificación local y cambio de usos del suelo”
Tipus de participació: Comunicació científica (oral)
Congrés: RESTAURARÍOS 2015 - II CONGRESO IBÉRICO DE RESTAURACIÓN FLUVIAL
Organitzador: CIREF, Gobierno de Navarra.
Publicació: Libro de Actas, disponible a:
http://www.restaurarios.es/theme/restaurarios/files/media/ACTAS_Restaurarios.pdf

Lloc de celebració: Pamplona

Data: 9-11 juny 2015

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**; PARMENTIER, H.; CLEMENÇON, A. S.
Títol: “Land use and land cover change in riverfront areas. Two case studies: Lyon (France) and Lleida (Spain)”
Tipus de participació: Comunicació científica (oral)
Congrés: IS RIVERS 2015 (INTEGRATIVE SCIENCES AND SUSTAINABLE OF DEVELOPMENT OF RIVERS). 2nd INTERNATIONAL CONFERENCE
Organitzador: ZABR (The Rhone Basin Long Term Environment Research, CNRS), GRAIE (The Rhone-Alps Group of Research on the Infrastructures and Water)
Publicación: Resums on-line a: <http://www.graie.org/ISRivers/docs/papers/1D22-49621PAR.pdf>

Lloc de celebració: Lyon

Data: 22-26 juny 2015

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**; TORT DONADA, J.
Títol: “Half a century of urban regeneration in Lleida riverfront (Segre Basin, Catalonia, Spain). Changes in land-use and urban planning”
Tipus de participació: Comunicació científica (oral)
Congrés: EUGEO BUDAPEST 2015 – CONVERGENCES AND DIVERGENCES OF GEOGRAPHY IN EUROPE
Organitzador: Association of Geographical Societies in Europe (EUGEO)
Publicació: Sense publicació.
Lloc de celebració: Budapest

Data: 30 agost-2 setembre 2015

Autors (p. o. de firma): **SANTASUSAGNA RIU, A.**; TORT DONADA, J.;
PARMENTIER, H.

Títol: “Notes sur les transformations urbanistiques des fronts d’eau ruraux de trois villes catalanes (Manlleu, Lleida et Terrassa) au cours du dernier demi-siècle”

Tipus de participació: Comunicación científica (oral)

Congrés: NATURE DES VILLES, NATURES DES CHAMPS. SYNERGIES ET
CONTROVERSIES.

Organitzador: EA CALHISTE (4343), EA Discontinuités (2468), EA Territoires, Villes,
Environnement, Société – TVES – (4477), Laboratoire pour l'Analyse des Lieux, des
Paysages et des Campagnes Européennes (Laplec), Commission de géographie rurale
(CNFG) Commission villes et métropolisation (CNFG)

Publicació: *En premsa*

Lloc de celebració: Valenciennes-La Louvière Data: 23-25 setembre 2015

ANNEX

III

DOCUMENTS CARTOGRÀFICS

